

Maja Lukanc*

»Jugoslovanske meje so na Baltiku, poljske na Jadranu«: Jugoslavija, Poljska in jugoslovansko priznanje meje na Odri in Nisi**

IZVLEČEK

Jugoslovansko vodstvo je septembra 1957 ob obisku poljske delegacije v Beogradu priznalo realnost poljsko-nemško meje na Odri in Nisi, čemur je mesec dni kasneje sledila navezava diplomatskih stikov med Jugoslavijo in Nemško demokratično republiko. Na te se je Zvezna republika Nemčija odzvala z uveljavitvijo Hallsteinove doktrine, ki je po nekajletnem trendu odjuge med vzhodom in zahodom prinesla ponovno zaostritev zunanjepolitičnih odnosov v srednji Evropi. Pričujoči prispevek obravnava angažma poljske diplomacije pri jugoslovanskem priznanju meje na Odri in Nisi. Na podlagi poljskega in jugoslovanskega zunanjepolitičnega, partijskega in medijskega gradiva dogajanje umesti v razvoj poljsko-jugoslovanskega sodelovanja, ki je pripeljalo do jugoslovanske podpore Poljski pri mejnem vprašanju, ter razišče potek in posledice te bilateralne interakcije. S pomočjo relacijskega pristopa in koncepta mednarodnega prijateljstva prispevek izpostavi, kako sta Poljska in Jugoslavija v medsebojnih stikih zasledovali lastne in skupne interese, potrjevali svojo identiteto in vlogo na mednarodnem parketu ter iskali načine, kako se izogniti nadzoru velesil in oblikovati lastno zunanjo politiko.

Ključne besede: Jugoslavija, Poljska, mejno vprašanje, bilateralni odnosi, lastne poti v socializem

* Dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, maja.lukanc@inz.si; ORCID: 0000-0003-0000-5242

** Članek je nastal v okviru projektov Z6-4605 Možnosti in omejitve mednarodnega prijateljstva: poljsko-jugoslovanski odnosi med letoma 1956 in 1968 in J6-2574 Ustvarjanje, vzdrževanje, ponovna uporaba: mejne komisije kot ključ za razumevanje sodobnih meja ter raziskovalnega programa P6-0281 Politična zgodovina, ki jih financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

ABSTRACT

“YUGOSLAV BORDERS ARE ON THE BALTIC, POLISH BORDERS ON THE ADRIATIC”: YUGOSLAVIA, POLAND, AND THE YUGOSLAV RECOGNITION OF THE ODER-NEISSE LINE

In September 1957, during a Polish delegation's visit to Belgrade, the Yugoslav leadership recognised the Oder-Neisse line as the official Polish-German border. This decision was soon followed by the establishment of diplomatic relations between Yugoslavia and the German Democratic Republic. In response, the Federal Republic of Germany invoked the Hallstein Doctrine, resulting in a renewed escalation of tensions in Central Europe after a period of easing relations between East and West. This paper examines the involvement of Polish diplomacy in the Yugoslav recognition of the Oder-Neisse line. Based on the Polish and Yugoslav foreign policy, Party, and media sources, it places Yugoslav support for Poland's border issue within the broader context of Polish-Yugoslav relations and explores the course and consequences of this bilateral interaction. Employing a relational approach and the concept of international friendship, the paper illustrates how the cooperation between Poland and Yugoslavia advanced the individual and mutual interests of both states. It also explores how they affirmed their identities and roles on the global stage while striving to evade super-power dominance and shape their foreign policies.

Keywords: Yugoslavia, Poland, border issue, bilateral relations, separate paths to socialism

Na slavnostnem kosilu ob sprejemu poljske delegacije 10. septembra 1957 je Josip Broz Tito izrekel zdravico, ki je imela daljnosežne posledice. V nagovoru je izpostavil Jugoslaviji in Poljski skupno izkušnjo boja proti okupatorjem med drugo svetovno vojno in poudaril, da sta obe državi zaradi pretekle agresije življenjsko zainteresirani za ohranitev evropske varnosti in svetovnega miru. Tako je pripravil teren za odločilno izjavo, da Jugoslavija priznava sporno poljsko-nemško mejo na Odri in Nisi za »edino in trajno rešitev«.¹ Titove besede so bile formalizirane v skupni poljsko-jugoslovanski deklaraciji, sprejeti 16. septembra 1957, ki je med drugim pozvala tudi druge države, naj priznajo obstoječo zahodno poljsko mejo in tako prispevajo k stabilizaciji odnosov v Evropi.²

Povojna poljsko-nemška meja je predstavljala nevralgično točko v okviru nemškega vprašanja, odprtega spora, ki je od konca druge svetovne vojne prinašal varnostno tveganje v osrčje starega kontinenta.³ Na podlagi sklepov potsdamske konference

1 »S simpatijami spremljamo napore poljskega ljudstva,« *Slovenski poročevalec*, 11. 9. 1957, 1.

2 »Skupna deklaracija,« *Slovenski poročevalec*, 17. 9. 1957, 3.

3 Timothy Garton Ash, *In Europe's Name: Germany and the Divided Continent* (New York: Vintage Books, 1994).

je bilo poljsko ozemlje po vojni premaknjeno okoli 200 kilometrov na zahod, dokončno razmejitev med Poljsko in Nemčijo pa naj bi določila mirovna konferenca.⁴ Po nastanku Nemške demokratične republike (NDR) leta 1949 sta sosednji državi novo medsebojno razmejitev po načelu socialistične solidarnosti sporazumno priznali, uradno podporo novi poljsko-nemški meji in novonastali nemški socialistični državi pa so izrekli le Sovjetska zveza in njeni sateliti. Zvezna republika Nemčija (ZRN) in njene zahodne zaveznice NDR niso priznale, nasprotno, vztrajale so, da se nemško vprašanje in z njim povezana sporna razmejitev razrešita na mirovni konferenci.⁵ Sredi petdesetih let je bila tako Jugoslavija edina socialistična država, ki je imela vzpostavljene diplomatske odnose z ZRN, medtem ko NDR in nove poljsko-nemške meje na Odri in Nisi ni priznavala. Takšno stališče je v okviru jugoslovanske krepitve odnosov s socialističnim taborom predstavljalo anomalijo, pripadnice tako vzhodnega kot zahodnega bloka pa so opredelitev do poljsko-nemške meje in NDR dojemale kot indikator jugoslovanske naklonjenosti enemu od političnih in ideoloških taborov.

Jugoslovansko priznanje meje na Odri in Nisi septembra 1957 je pritegnilo pozornost mednarodne javnosti, saj so ga številne države pravilno interpretirale kot začetek navezave diplomatskih stikov z NDR. Za ta korak se je jugoslovansko vodstvo odločilo mesec dni po poljskem obisku, 15. oktobra 1957, na kar se je ZRN štiri dni kasneje odzvala s prekinitvijo diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. Tako je prvič v veljavo stopila Hallsteinova doktrina, nabor ukrepov, ki jih je zahodnonemška politika razvila med letoma 1955 in 1956, da bi preprečila priznanje »sovjetske okupacijske cone«, kot so sami imenovali NDR, kot suverene države.⁶ Jugoslovansko priznanje NDR in posledična sprožitev Hallsteinove doktrine nista negativno vplivala le na jugoslovanske odnose z ZRN, ampak sta prispevala tudi h krepitvi mednarodnih napetosti glede nemškega vprašanja in upočasnila približevanje zahodnonemške politike državam vzhodnega bloka, zlasti Poljski.⁷ Po nekajletnem trendu odjuge med vzhodnim in zahodnim blokom je uveljavitev Hallsteinove doktrine torej prinesla ponovno zaostritev zunanje-političnih odnosov v srednji Evropi.

V zadnjih desetletjih je okrepljeno zanimanje za pomen angažmaja manjših akterjev v hladni vojni pripomoglo k porastu študij o nastanku, implementaciji in posledicah Hallsteinove doktrine. Ob tem je bil raziskovalni interes usmerjen zlasti na vprašanje odnosa Jugoslavije z obema Nemčijama, nekatera dela pa so v razvoju tega tristranega odnosa upoštevala tudi vpliv obeh velesil, Sovjetske zveze in Združenih

4 Andrzej Leon Sowa, *Historia polityczna Polski, 1944–1991* (Krakov: Wydawnictwo Literackie, 2011), 53, 54.

5 Wanda Jarząbek, »W sprawach niemieckich nasz głos musi mieć swą wagę ...» Problem niemiecki w polskiej polityce zagranicznej od października 1956 r. do rozpoczęcia tzw. drugiego kryzysu berlińskiego w listopadzie 1958 r., »*Dzieje Najnowsze* 33, št. 2 (2001): 104. Wanda Jarząbek, »W poszukiwaniu porozumienia z Republiką Federalną Niemiec – tajne rozmowy z Albrechtem von Kesselem w Waszyngtonie w 1957 roku,« v: Jan Barcz et al. (ur.), *Rocznik polsko-niemiecki* (Varšava: Instytut Studiów Politycznych PAN, 2000), 203, 204.

6 Dušan Nečak, *Hallsteinova doktrina in Jugoslavija. Tito med Zvezno republiko Nemčijo in Nemško demokratično republiko* (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002), 39–53. Wanda Jarząbek, *Polska Rzeczpospolita Ludowa wobec polityki wschodniej Republiki Federalnej Niemiec w latach 1966–1976* (Varšava: Instytut Studiów Politycznych PAN, 2011), 24.

7 Alan Maričić, »Lucky that East Germany also exists«: *Yugoslavia between the Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic (1955–1968): doktorska disertacija* (University of Waterloo, 2019), 1, 2.

držav Amerike.⁸ Čeprav je do prvega namiga o prihajajočem jugoslovanskem priznanju NDR prišlo v diplomatski interakciji s Poljsko, vloga te pri jugoslovanskih odločevalskih procesih doslej še ni bila obravnavana. Pričujoči prispevek naslavlja omenjeno praznino in na podlagi poljskega in jugoslovanskega zunanjepolitičnega, partijskega in medijskega gradiva osvetli poljsko vlogo pri jugoslovanskem priznanju meje na Odri in Nisi. S pomočjo objavljenih virov, ameriškega arhivskega gradiva in relevantne literature upošteva tudi multilateralno dimenzijo in dogajanje umesti v širši kontekst hladne vojne.

Vsaj toliko, kot je prispevek zgodba o upoštevanja vrednem zunanjepolitičnem dogodku, je tudi zgodba o odnosih med Poljsko in Jugoslavijo, ki sta sredi petdesetih let dvajsetega stoletja zavzeli poseben položaj v medsebojni zunanji politiki. Za prepoznavanje nians poljsko-jugoslovanskega sodelovanja raziskava uporablja relacijski pristop, ki upošteva vpliv interakcije med notranje- in zunanjepolitičnimi dejavniki na bilateralne odnose, pa tudi pomen zgodovine samega odnosa za njegov razvoj.⁹ Prispevek hkrati črpa iz koncepta prijateljstva v mednarodnih odnosih, ki opozarja tako na vpliv normativnih kot instrumentalnih dejavnikov na odnose med državami in upošteva vlogo skupnih identifikacij ter skladnih vizij prihodnosti pri razvoju bilateralnih vezi. Prepoznava, da se prijateljski odnos kaže v visoki stopnji zaupanja in naklonjenosti, tesnem sodelovanju na različnih državnih in družbenih ravneh ter v vrsti prijateljskih praks, kot so prijateljski diskurz, dejanja solidarnosti, privilegiran dostop do informacij in visoka toleranca do medsebojnih nesoglasij.¹⁰ S pomočjo relacijske in prijateljske prizme prispevek predstavi razvoj poljsko-jugoslovanskega sodelovanja, ki je pripeljalo do jugoslovanskega priznanja meje na Odri in Nisi septembra 1957, ter raziše potek in posledice te bilateralne interakcije. Ob tem izpostavi, kako sta Poljska in Jugoslavija v medsebojnih stikih zasledovali lastne in skupne interese, potrevali svojo identiteto in vlogo na mednarodnem parketu ter iskali načine, kako se izogniti nadzoru velesil in oblikovati lastno zunanjo politiko. Članek tako prispeva k rastočemu številu študij, ki niansirajo bipolarno podobo povojnega sveta in prepoznavajo glas ter vlogo manjših akterjev v hladni vojni.

8 Nečak, *Hallsteinova doktrina*. Marc Christian Theurer, Bonn, Belgrad, Ost-Berlin: *die Beziehungen der beiden deutschen Staaten zu Jugoslawien im Vergleich, 1957–1968* (Berlin: Logos-Verlag, 2008). Vladimir Ivanović, *Jugoslavija i SR Nemačka, 1967–1973: Između ideologije i pragmatizma* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2009). Friederike Baer, *Zwischen Anlehnung und Abgrenzung. Die Jugoslawienpolitik der DDR 1946 bis 1968* (Köln: Böhlau, 2009). Dušan Nečak, »Ostpolitik« Willyja Brandta in Jugoslavija (1963–1969) (Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013). Maričić, »Lucky that East Germany«. Jasper Klomp, *The relations between Yugoslavia and the German Democratic Republic from 1968 until 1990: doktorska disertacija* (Univerza v Ljubljani, 2020).

9 Julian Go in George Lawson, »Introduction«, v: Julian Go in George Lawson (ur.), *Global Historical Sociology* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 21–25.

10 Felix Berenskoetter in Yuri van Hoef, »Friendship and Foreign Policy«, v: William R. Thompson (ur.), *Oxford Research Encyclopedia of Politics* (Oxford: Oxford University Press, 2017). Andrea Oelsner in Simon Koschut, »A Framework for the Study of International Friendship«, v: Simon Koschut in Andrea Oelsner (ur.), *Friendship and international relations* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014), 3–31.

Poljsko-jugoslovanski odnosi po poljskem oktobru

Ena od prioritet komunistične Poljske je bila pridobitev mednarodnega priznanja njene zahodne meje. Poljsko povojno zunanjo politiko je zaznamoval strah pred nemškim »revanšizmom«, po t. i. dogodkih poljskega oktobra leta 1956 pa tudi nezaupanje do Sovjetske zveze kot garanta obstoječe poljsko-nemške razmejitve.¹¹ Konec oktobra 1956 je poljsko komunistično vodstvo brez predhodnega posvetovanja z Moskvo na svoje čelo postavilo nekdanjega generalnega sekretarja Władysława Gomułko, zagovornika socialistične izgradnje, prilagojene nacionalnim specifikam. Po uspešni konfrontaciji s sovjetskim vodstvom, ki je v spremembo privolilo, so se poljski komunisti podali na lastno pot v socializem, z obljubo po široki destalinizaciji, demokratizaciji, decentralizaciji in debirokratizaciji družbenopolitičnih in ekonomskih struktur.¹² Čeprav so poljske spremembe ostale v okviru kompromisov, so v sovjetskih krogih budile nelagodje. Tako je Moskva poljskim komunističnim voditeljem večkrat namignila, da bi v primeru njihove neposlušnosti lahko privolila v mejne korekture v prid NDR.¹³

Da bi okrepila mednarodno podporo stalnemu značaju meje na Odri in Nisi, se je Varšava po letu 1956 podala v samostojno diplomatsko akcijo. Njen uspeh bi pomembno prispeval k dodatni utrditvi nove oblastne garniture, hkrati pa bi Sovjetski zvezi odvzel enega ključnih vzvodov pritiska na Poljsko.¹⁴ Prizadevanja poljske zunanje politike so bila usmerjena predvsem k zahodnim državam, a največ si je poljsko vodstvo obetalo od Jugoslavije, socialistične, a neopredeljene države z rastočim vplivom na področju globalnega juga. Pričakovanja so dodatno krepili prijateljski odnosi med državama, ki so se po poljskem oktobru napajali zlasti iz skupne izkušnje izgradnje lastnih poti v socializem in želje po enakopravnosti ter suverenosti akterjev v mednarodnem socialističnem gibanju.

Liberalizacija družbenopolitičnega življenja, ki je zaznamovala proces poljskega oktobra, je Poljsko oddaljila od preostalih držav vzhodnega bloka, ki so z nezaupanjem opazovale »poljski eksperiment«.¹⁵ Nasprotno je Jugoslavija spremembe, ki so med drugim zajemale ustanavljanje delavskih svetov, navdušeno pozdravila, saj je v njih videla potrditev pravilnosti poti, ki jo je prehodila po letu 1948.¹⁶ Hkrati je jugoslovansko vodstvo v Poljski prepoznalo pomembno partnerico za skupen nastop na zunanje-političnem parketu, zato je novo poljsko usmeritev podprlo, kjerkoli je bilo to

11 Jarząbek, »W sprawach niemieckich,« 104.

12 Več o poljskem oktobru: Paweł Machcewicz, *Rebellious Satellite: Poland, 1956* (Washington D. C., Stanford Calif.: Woodrow Wilson Center Press, Stanford University Press, 2009). Andrzej Friszke, »Polski Październik 1956 z perspektywy pięćdziesięciolecia,« *Polski Przegląd Dyplomatyczny* 32, št. 4 (2006): 95–114. Jerzy Kochanowski, *Rewolucja między październikowa: Polska 1956–1957* (Kraków: Znak Horyzont, 2017).

13 Jarząbek, »W poszukiwaniu porozumienia,« 204.

14 Ibidem, 203, 204. Jarząbek, »W sprawach niemieckich,« 104, 105.

15 Robert Skobelski, *Polityka PRL wobec państw socjalistycznych w latach 1956–1970: Współpraca – napięcia – konflikty* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2010), 25–83.

16 DAMSP, PA, Poljska, 1956, f. 65, m. 7, Komunistička partija, Beograd, 25. 10. 1956, nr. 417668. Paweł Sasanka, »Czy pójdziemy drogą jugosłowiańską?« Fascynacja jugosłowiańskim modelem ustrojowym i narodziny idei rad robotniczych w Polsce w 1956 r., »*Przegląd historyczny* 122, št. 3 (2021): 699–734.

mogoče.¹⁷ Za poljsko vodstvo je bilo izjemno pomembno, da so jugoslovanski komunisti kot edini v vzhodnem bloku pozdravili poljske načrte za volitve v Sejm, ki so dovoljevale tekmovanje več kandidatov za isti poslanski položaj.¹⁸ Jugoslovanska stran je pokazala tudi razumevanje za poljske gospodarske težave pri pogajanjih o trgovinski izmenjavi in Poljski odobrila hitro dobavo določenih nujnih artiklov, čemur je poljsko vodstvo izreklo javno priznanje.¹⁹ Prav tako so Jugoslovani podprli prvi poljski obisk v Aziji, ki so ga razumeli kot korak k samostojnejši poljski zunanji politiki.²⁰

Jugoslavija poljskega odpiranja svetu ni podpirala le z besedami, ampak tudi s privilegiranim dostopom do lastnega znanja in izkušenj. Za izboljšanje gospodarske situacije si je Poljska prizadevala pridobiti zahodne, zlasti ameriške kredite, čemur so druge socialistične držav nasprotovale, medtem ko ji je jugoslovansko vodstvo ponudilo na razpolago ekonomske izvedence, ki so poljske strokovnjake seznanili z jugoslovanskimi izkušnjami rokovanja z ameriško administracijo.²¹ Jugoslovanski komunisti so bili s poljskimi diplomati pripravljeni deliti podatke o delovanju jugoslovanskih institucij, podpirali pa so tudi poljsko željo po vzpostavitvi sodelovanja z zahodnimi socialističnimi strankami in jim priskrbeli informacije o jugoslovanskih povezavah v mednarodnem socialističnem gibanju.²²

Za poljske komuniste je bilo velikega pomena, da je Jugoslavija kot socialistična država podprla njihovo iskanje lastne poti v socializem, zato so se zanj reciprocno zavzemali znotraj vzhodnega bloka. Po madžarskih dogodkih je poljsko vodstvo ostro zavrnilo poizkus izolacije Jugoslavije s strani vzhodnoevropskih držav in odločno nasprotovalo zaostrovanju sporov med obema stranema.²³ Prav tako se ni pridružilo protijugoslovanski kampanji, ki je potekala v drugih državah sovjetskega tabora. Poljski tisk je skušal obdržati nevtralen ton in je po mnenju jugoslovanskih oblasti poročal objektivno. Brez lastnih komentarjev je posredoval tako jugoslovanske kot sovjetske izjave, ob tem pa pogosto izpuščal najostrejšje točke polemike in poudarjal tiste, ki so nakazovale možnost izboljšanja jugoslovansko-sovjetskih odnosov.²⁴ A intimno so številni Poljaki podpirali jugoslovansko stran, kar so priložnostno tudi izrazili. Tako je zunanjepolitični urednik *Trybune Ludu*, osrednjega poljskega dnevnega časopisa,

17 AMSZ, Zespól depesz, Beograd, 9. 11. 1956, nr. 18320.

18 AMSZ, Zespól depesz, Beograd, 27. 12. 1956, nr. 20239. AAN, 1354. Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie (KC PZPR), XIA-42, Materiały do stosunków polsko-jugosłowiańskich z lat 1956-1970, Varšawa, s. d., 25.

19 AMSZ, 7. Department I, m. 199, Umowy handlowe, Varšawa, 1. 3. 1957, 35; AAN, 1354. KC PZPR, XIA-42, Materiały do stosunków polsko-jugosłowiańskich z lat 1956-1970, Varšawa, s. d., 35; AJ, 507. Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije (CK SKJ), IX. 101/II-49, NR Poljska, Beograd, 1. 9. 1957, 39. Ibid., 101/I-54, Razgovor Milatović Tropčinski, Varšawa, 16. 5. 1957, 1.

20 AAN, 1354. KC PZPR, XIA-42, Materiały do stosunków polsko-jugosłowiańskich z lat 1956-1970, Varšawa, s. d., 26.

21 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 14, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, 16. 8. 1957, nr. 428177. DAMSP, SP, Poljska 1957, f. 1., m. 1, London, 8. 4. 1957, nr. 222.

22 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 13, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, 7. 2. 1957, nr. 42856. AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/I-52, Prepiska CK SKJ CK PURP, Beograd, 7. 2. 1957. AMSZ, 7. Department I, m. 188, Notatki z rozmów pracowników polskiej ambasady w Belgradzie, Beograd, 15. 1. in 4. 2. 1957, 33, 35.

23 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 14, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, 30. 7. 1957, nr. 428126. AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/II-49, NR Poljska, Beograd, 1. 9. 1957, 36-36b.

24 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 14, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, 12. 6. 1957, nr. 428070. Ibid., Beograd, 19. 6. 1957, nr. 42896; AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/II-49, NR Poljska, Beograd, 1. 9. 1957, 36-36b.

jugoslovanskemu tiskovnemu atašeju v Varšavi z obžalovanjem zatrdil, da izjave sovjetskih voditeljev morajo objavljati, a to ne pomeni, da se strinjajo z njihovimi stališči,²⁵ medtem ko je svetnik poljske ambasade v Beogradu obsodil sovjetsko kampanjo in izrazil priznanje jugoslovanski zadržanosti.²⁶

Številni Poljaki so do Jugoslavije čutili iskreno naklonjenost zaradi podobnosti medvojnih in povojnih izkušenj ter globoko zakoreninjenih protisovjetskih sentimentov, toda poljsko vodstvo jugoslovanskih komunistov ni podpiralo zgolj iz altruizma, ampak tudi zaradi lastnih interesov. Gomulka in tovariši so namreč verjeli, da bi dobri odnosi Jugoslavije s sovjetskim taborom pomembno doprinesli h krepitvi progresivnih tendenc znotraj bloka, kar bi med drugim okrepilo tudi vlogo in položaj Poljske.²⁷ Zato so si prizadevali za čim večjo vključenost Jugoslavije v socialistični tabor. Na njihovo pobudo je bila junija 1957 jugoslovanska delegacija kot opazovalka povabljen na zasedanje SEV v Varšavo²⁸, pred obeležitvijo obletnice oktobrske revolucije v Moskvi pa so se zavzemali za enakopravno udeležbo Jugoslavije v slovesnostih.²⁹

Odnosi med državama so se utrjevali tudi s številnimi bilateralnimi stiki na različnih družbenopolitičnih ravneh. Leta 1957 je med Poljsko in Jugoslavijo potovalo okoli 70 različnih delegacij, torej vsaj ena na teden. Največ skupin je prihajalo iz vrst študentov, množičnih organizacij in raznih gospodarskih delovnih kolektivov. Nekatere delegacije je sestavljalo le nekaj posameznikov, druge več deset članov. Čeprav je Jugoslavijo obiskalo nekoliko več skupin kot Poljsko, je izmenjava v glavnem temeljila na načelu vzajemnosti.³⁰ Namen medsebojnih obiskov je bila obojestranska izmenjava znanja in izkušenj, ki je prišla do izraza zlasti na področju delovanja tako jugoslovanskih kot poljskih delavskih svetov. Mnogo zanimanja je bilo zaznati tudi na področju organizacije gospodarskega, kulturnega in študentskega življenja, večina obiskov pa je do določene mere imela tudi turistični značaj.³¹ K medsebojnemu spoznavanju in krepitvi vezi so prispevale tudi številne medijske objave o Poljski in Jugoslaviji v dnevnem tisku in specializiranih partijskih ter gospodarskih časopisih obeh držav.³²

Rastoč obseg bilateralnih izmenjav je poljske in jugoslovanske komuniste po eni strani navdajal z zadovoljstvom, po drugi strani pa z zaskrbljenostjo, kako se bo na

25 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 13, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, 5. 4. 1957, nr. 427546.

26 AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/I-48, Razgovor Begović Petrušinski, Beograd, 15. 3. 1957, 1.

27 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 14, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, s. d., nr. 428246.

28 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 14, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, 14. 6. 1957, nr. 427918.

29 AMSZ, Zespół depesz, Moskwa, 2. 9. 1957, nr. 8369.

30 *Slovenski poročevalec*, 1957. *Ljudska pravica*, 1957. AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/IV-45, Pregled saradnje društvenih organizacija Jugoslavije i Poljske, Beograd, februar 1958. Ibid., 101/IV-50, Pregled izvršenja programa kulturne saradnje sa Poljskom u prvom polugodištvu 1958, Beograd, julij 1958. AMSZ, 7. Departament I, f. 25/68, m. 4, »Materiały informacyjne o stosunkach polsko-jugosłowiańskich«, Varšava, 90–95.

AJ, 145. Savez studenata Jugoslavije, 31/89, Materijali o međunarodnoj saradnji, Beograd, 104(b). Vladimir Lj. Cvetković, »Poljska 1956–1958: Kako su jo videli i doživeli Jugoslovani«, v: Momčilo Pavlović et al. (ur.), *Jugoslovensko-poljski odnosi u XX. veku* (Beograd: Institut za savremenu istoriju Srbije, 2015), 269.

31 AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/II-49, NR Poljska, Beograd, 1. 9. 1957, 36–36b. DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 14, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, s. d., nr. 428246.

32 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 13, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, 24. 5. 1957, nr. 427810. Ibid., m. 13, Politički odnosi Poljska-FNRJ, 28. 6. 1957, nr. 427991. Ibid., PA, Poljska, 1958, f. 90, m. 4, Politička pitanja, Beograd, s. d., nr. 431333. AMSZ, 21. Departament prasy i informacij, m. 744, Raporty prasowe, Beograd, 10. 4. 1957. Ibid., »Sprawozdanie prasowe, 1. 6. – 31. 9. 1957.«

množičen pretok ljudi in idej med državama, ki sta zasledovali lastni poti v socializmu, odzvala Moskva. Zato so se vodstveni kadri izmenjavam trudili dajati deloven, ne manifestativen značaj, »brez velike publicitete in skupnih deklaracij«. ³³ Toda na terenu so stvari pogosto ušle iz rok, saj so številni Poljaki in Jugoslovani želeli poudariti in proslaviti poseben odnos, ki je povezoval obe državi. Tako premiera drame *Gospa ministrica* Branislava Nušića v Lodžu ni požela samo velikega uspeha, ampak so ji organizatorji po besedah jugoslovanskih diplomatov pridali tudi »politični značaj krepljenja prijateljskih in pristrčnih vezi z Jugoslavijo«. ³⁴ Diplomatska poročila so pogosto beležila tudi protisovjetska stališča med udeleženci obiskov, zlasti na poljski strani, kar je vodilne komuniste navdajalo z zaskrbljenostjo, medtem ko so skupni nazori običajne Poljake in Jugoslovane pogosto še dodatno zbližali. ³⁵ Hkrati so se voditelji obeh držav zavedali, da so medsebojne izmenjave najboljša vzajemna promocija. To potrjuje dejstvo, da so vidnejši člani delegacij po vrnitvi v domovino prejeli številne prošnje za predavanja o Poljski oziroma Jugoslaviji tako od partijskega članstva kot splošne javnosti. ³⁶ V letu po poljskem oktobru sta Poljska in Jugoslavija torej razvili tesno sodelovanje na različnih ravneh države in družbe, ki je temeljilo na skupnih izkušnjah, identifikacijah, interesih in vizijah socialistične prihodnosti, ter vzpostavili poseben medsebojni odnos, ki je bil opažen in prepoznan tudi na mednarodnem prizorišču. ³⁷

Poljski obisk in jugoslovansko priznanje meje na Odri in Nisi

Prijateljski odnosi med državama so krepili poljske upe, da bo Jugoslavija privolila v uradno priznanje zahodne poljske meje. Jugoslovansko vodstvo je vse od konca druge svetovne vojne podpiralo razmejitve na Odri in Nisi, saj je v poljskih zahtevah prepoznalo številne vzporednice z mejnim vprašanjem na zahodu lastne države. Prevladovalo je mnenje, da ima Poljska, podobno kot Jugoslavija, pravico do priključitve zahodnih ozemelj zaradi visokega krvnega in materialnega davka, ki ga je plačala med drugo svetovno vojno. Tako je stavek »jugoslovanske meje so na Baltiku, poljske na Jadranu«, ki ga je Tito izrekel ob obisku Poljske maja 1946 mobiliziral čustva številnih posameznikov na poljski in jugoslovanski strani. ³⁸ Jugoslovansko stališče je Tito dodatno potrdil ob obisku poljskega vodstva v Jugoslaviji oktobra 1946 z izjavo, da »v zadevi poljske meje stojimo prav tako trdno s poljskim narodom, kakor trdno stojimo, ko gre za vprašanje naših meja«. ³⁹

33 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 13, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Varšava, 2. 4. 1957, nr. 47043.

34 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 13, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, 29. 3. 1957, nr. 427505.

35 AMSZ, 7. Department I, m. 194, Raporty polityczne (Jugosławia), Beograd, 12. 4. 1957, 130.

36 AMSZ, 7. Department I, m. 188, Notatki z rozmów pracowników polskiej ambasady w Belgradzie, Beograd, 11. 1. 1957, 32. DAMSP, PA, Poljska, 1958, f. 90, m. 4, Politička pitanja, Beograd, s. d., nr. 431333.

37 National Archives and Records Administration (NARA II), RG 59, General Records of the Department of State 1955–1959, s. 2616, 446.68/1-357, Washington, 3. 1. 1957.

38 »Granice Jugosławii leżą nad Bałtykiem«, *Trybuna Robotnicza*, 29. 3. 1946, 5.

39 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 14, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, s. d., nr. 428246.

Desetletje kasneje se jugoslovansko stališče ni bistveno spremenilo in jugoslovanska diplomacija si je na različne načine prizadevala za stabilizacijo meje na Odri in Nisi. V prvi polovici leta 1957 je jugoslovansko predstavništvo v Washingtonu delovalo kot posrednik pri navezavi diplomatskih stikov med poljsko in zahodnonemško stranjo. Decembra 1956 se je pooblaščenec odposlanec ZRN Albrecht von Kessel obrnil na Franca Primožiča, opolnomočenega ministra jugoslovanske ambasade, s prošnjo, naj mu pomaga navezati kontakt s poljsko ambasado. Svoj predlog je upravičil s predpostavko, da ima Jugoslavija s Poljsko dobre, iskrene odnose, kar kaže na dejstvo, da je nemška diplomacija prepoznala posebno vez, ki se je pletla med obema državama. Po privolitvi poljskega zunanjega ministrstva je Primožič 18. januarja 1957 von Kessla in svetnika poljske ambasade Henryka Jaroszka povabil v svoje zasebno stanovanje na kosilo, kar je predstavljalo prvi uradni stik med poljsko in zahodnonemško diplomacijo.⁴⁰ Pred tem je ZRN s poljskimi predstavniki vzpostavljala kontakte preko posredništva novinarjev in nemških opozicijskih politikov, kar je poljsko vodstvo imelo za neprimeren kanal navezovanja odnosov.⁴¹ Omenjenemu kosilu sta sledili še dve poljsko-zahodnonemški srečanja v februarju in juniju, na katerih je von Kessel zatrdil, da ima ZRN po septembrskih parlamentarnih volitvah namen vzpostaviti diplomatske stike s Poljsko, pogovoru o mejni problematiki pa sta se oba predstavnika izogibala.⁴² Proaktivno držo vpletenih v razmejitveni spor so Jugoslovani zagovarjali tudi na mednarodnem prizorišču. Tako je Moša Pijade v Londonu marca 1957 izjavil, da bi ZRN s popuščanjem pri mejnem vprašanju pomembno prispevala k ohranitvi miru, in ob tem dodal, da »danes Odre in Nise ni več mogoče ne priznati kot poljsko-nemške meje«. ⁴³

Poljska stran je pritisk na Jugoslavijo v zvezi z uradno izjavo o priznanju zahodne meje previdno začela krepiti spomladi 1957. Sredi aprila je Maria Wierna, vodja poljskega zunanjega ministrstva, opozorila sekretarja jugoslovanske ambasade Rafaela Taborja, da poljska javnost sicer pozna pozitivno jugoslovansko držo glede meje na Odri in Nisi, a se sprašuje, zakaj Jugoslavija ne zavzame uradnega stališča kot druge socialistične države. Ob tem je pripomnila, da bi Poljski podpora jugoslovanskega vodstva, zaradi njegovega močnega mednarodnega položaja, veliko pomenila. Nazadnje je dodala, da se poljska diplomacija zaradi povečane mednarodne aktivnosti ZRN v Evropi in Aziji trudi okrepiti svojo pozicijo v svetu, ob tem pa računa na jugoslovansko pomoč.⁴⁴ Ob približno istem času je poljsko veleposlaništvo v Beogradu dobilo navodila, naj svoja prizadevanja za preprečevanje izolacije Jugoslavije s strani drugih socialističnih držav subtilno pogojuje s poljsko željo po jugoslovanskem priznanju meje na Odri in Nisi.⁴⁵ Poljski diplomati so tako vestno opozarjali na vsak jugoslovanski zdrs, povezan z mejnim vprašanjem, kot so bila nemška poimenovanja krajevnih

40 DAMSP, PA, SAD, 1957, f. 90, m. 1, Zabeleške o razgovorima naših predstavnikov u SAD, Washington, 18. 1. 1957, nr. 43899.

41 Jarząbek, *Polska Rzeczpospolita Ludowa*, 24.

42 Več o omenjenih srečanjih v: Jarząbek, »W poszukiwaniu porozumienia«, 206–13. Jarząbek, »"W sprawach niemieckich,"« 108.

43 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 14, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, s. d., nr. 428246.

44 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 13, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Varšava, 16. 4. 1957, nr. 48334.

45 AMSZ, 7. Departament I, 194. Raporty polityczne (Jugosławia), Varšava, 142.

imen na zahodu Poljske na zemljevidu jugoslovanskih železnic, in hkrati opozarjali na odsotnost uradnega jugoslovanskega stališča glede poljsko-nemške meje.⁴⁶ Ko je sekretar na jugoslovanskem zunanjem ministrstvu Miroslav Zotović ob poljskih očitkih izpostavil izjave vodilnih jugoslovanskih komunistov, ki so izražale naklonjenost obstoječi razmejitvi, je poljski svetnik Zygmunt Pietrusiński zgolj odmahnil z roko, rekoč: »To ni to, kar mi hočemo.«⁴⁷

Ugodno priložnost za pridobitev uradnega jugoslovanskega priznanja so Poljaki prepoznali v dolgo načrtovanem obisku poljske partijsko-državne delegacije v Jugoslaviji. Prve pobude za srečanje voditeljev, ki so zasledovali lastne poti v socializem, so v arhivskih virih zabeležene že v začetku leta 1957.⁴⁸ A kot je kasneje diskretno pojasnil poljski premier Józef Cyrankiewicz, so se Poljaki spomladanskemu terminu odpovedali, saj niso želeli »povečati napetosti, ki so tedaj vladale v svetu«, kar se je skladalo s poljsko politiko blaženja nesoglasij med Jugoslavijo in sovjetskim blokom.⁴⁹ Primeren trenutek za realizacijo obiska je nastopil po srečanju Tita in Nikite Hruščova v Romuniji v začetku avgusta 1957, ki mu je sledila občutna otoplitev sovjetsko-jugoslovanskih odnosov.⁵⁰ Pobuda za srečanje je prišla iz Varšave, a zaradi praznin v virih ni mogoče razbrati, ali so se Poljaki o njej predhodno posvetovali z Moskvo.⁵¹ Zadržanost sovjetskih komunističnih voditeljev in zunanjepolitičnih predstavnikov pred in med samim obiskom nakazuje, da niso natančno vedeli, kaj lahko pričakujejo od Tita in Gomulke, kar govori v prid domnevi, da je bila pobuda za obisk samostojna poljska odločitev.⁵²

Pred objavo obvestila o obisku, ki je bil predviden med 10. in 16. septembrom 1957, je poljsko vodstvo želelo dobiti zagotovilo, da bo rezultat srečanja skupna deklaracija z nedvoumno jugoslovansko izjavo o podpori obstoječi razmejitvi na Odri in Nisi. Poljsko predstavništvo v Beogradu je dobilo navodilo, naj jugoslovanskim pristojnim previdno sporoči, da je priznanje meje poljski pogoj za izvedbo obiska, kar so poljski diplomati učinkovito posredovali naprej.⁵³ Poljski ambasador Henryk Grochulski

46 AJ, 387. Kabinet predsednika republike (KPR), I-3-a/94-S, Poseta delegacije CK Poljske URP, Beograd, 28. 8. 1957.

47 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 12, Zabeleške o razgovorima sa poljskim predstavnicima u FNRJ, Beograd, 28. 8. 1957, nr. 418652.

48 AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/I-68, Državno-partijska delegacija Poljske u Jugoslaviji, Beograd, 6.–7. 2. 1957, 1–2. Ibid., IX. 101/I-61, Razgovor Milatović Naškovski, Varšava, 27. 6. 1957, 1. DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 14, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Varšava, 21. 6. 1957, nr. 427959.

49 Polskie Dokumenty Dyplomatyczne (PDD), Varšava, 9. 9. 1957, nr. 200, 646, 647. AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/I-68, Državno-partijska delegacija Poljske u Jugoslaviji, 16. 8. 1957, 5.

50 AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/I-68, Državno-partijska delegacija Poljske u Jugoslaviji, 8. 8. 1957, 5. AJ, 387. KPR, I-3-a/94-S, Poseta delegacije CK Poljske URP, Beograd, 12. 8. 1957. Svetozar Rajak, *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War: Reconciliation, Comradeship, Confrontation, 1953–57* (London; New York: Routledge, 2011), 202.

51 AMSZ, Zespól depesz, Moskva, 28. 8. 1957, nr. 8499.

52 Dodaten indikator sovjetske zadržanosti je bila odsotnost sovjetskega ambasadorja na uradnih slovesnostih ob obisku v Beogradu. Zaradi hladnega odnosa Kremlja do poljsko-jugoslovanskega srečanja je ameriška diplomacija, ki je podrobno spremljala obisk, predvidevala, da so bili sovjetski predstavniki predhodno sicer obveščeni o načrtih obiska, ne pa zaproseni za dovoljenje. – PDD, Moskva, 10. 9. 1957, nr. 201, 652. Veljko Mićunović, *Moskovske godine: 1956–1958* (Zagreb: Liber, 1977), 351, 352. NARA II, RG 59, General Records of the Department of State 1955–1959, š. 2616, 648.68/9-2057, Washington, 20. 9. 1957.

53 PDD, Varšava, 24. 8. 1957, nr. 8085, 608, 609; AMSZ, Zespól depesz, Beograd, 28. 8. 1957, nr. 10068. AJ, 387. KPR, I-3-a/94-S, Poseta delegacije CK Poljske URP, Beograd, 28. 8. 1957. DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 12, Zabeleške o razgovorima sa poljskim predstavnicima u FNRJ, 28. 8. 1957, nr. 418652.

je tako od Aleksandra Rankovića in kasneje še od Edvarda Kardelja dobil zagotovilo o neomajni jugoslovanski podpori poljski zahodni meji – Kardelj ga je ob tem zaskrbljeno vprašal, kako lahko o tem sploh dvomijo – in obljubo, da bo jugoslovansko stališče našlo pot v skupno deklaracijo.⁵⁴ Jugoslovansko zunanje ministrstvo je pred obiskom pripravilo dva predloga izjave o podpori obstoječi poljsko-nemški meji. Prvi predlog je bil splošnejši. Mejo na Odri in Nisi je označil za realno rešitev in poudaril spoštovanje ozemeljske celovitosti ter obstoječih meja kot nujen pogoj za zagotavljanje evropske varnosti. Drugi predlog je bil bolj neposreden in je izrazil jugoslovansko podporo stalnemu značaju poljsko-nemške meje ter ob tem poudaril, da bi privolitev ZRN v obstoječe stanje pomembno prispevala k evropskemu miru.⁵⁵ V končno deklaracijo, podpisano 16. septembra 1957, je bila vključena druga, neposrednejša izjava, ki je za nameček poudarila, kako pomembno za stabilizacijo odnosov v srednji Evropi bi bilo, če bi tretje države priznale mejo na Odri in Nisi.⁵⁶

Jugoslovansko vodstvo se je za nedvoumno podporo Poljski odločilo že pred obiskom partijsko-državne delegacije. Na to kaže dejstvo, da je poljski ambasador kopijo Titove zdravice, s katero je na slavnostnem kosilu 10. septembra priznal mejo na Odri in Nisi, v Varšavo posredoval zgodaj zjutraj 9. septembra, dan pred prihodom poljskih gostov.⁵⁷ Popoldne istega dne se je CK ZKJ sestal na VIII. plenumu, kjer so Tito, Kardelj in Ranković zbrane seznanili o načrtih za normalizacijo odnosov z NDR, o kateri so se s Sovjeti dogovorili na srečanju v Romuniji v začetku avgusta. Medtem ko je Kardelj poudaril, da je proces treba izpeljati postopoma, je Tito vztrajal, da se NDR prizna v kratkem, kar je nazadnje tudi obveljalo.⁵⁸ Priznanje meje na Odri in Nisi in vzpostavitev diplomatskih odnosov z NDR sta bila v dani situaciji za Jugoslavijo torej povezani odločitvi, ki jima je botrovala otoplitev odnosov med Beogradom in Moskvo. V drugačnih okoliščinah bi jugoslovansko vodstvo morda izbralo manj odločno podporo poljski zahodni meji, ni pa nujno. Jugoslovanskim komunistom je bilo namreč v interesu podpreti poljske reformne sile in tako utrditi njihov položaj na domačem in mednarodnem parketu, saj so tako krepili tudi lastno pozicijo v socialističnem gibanju. In posebno mesto, ki ga je Poljska zavzemala v tedanji jugoslovanski zunanji politiki, je potrdil obisk poljske partijsko-državne delegacije v Jugoslaviji.

Napoved obiska je vzbudila veliko pozornost tako v jugoslovanski kot poljski javnosti. Jugoslovanski tisk je poudarjal, da Jugoslavije in Poljske ne povezuje le skupna borba iz preteklosti, ampak tudi skupna borba za socializem, za katerega se obe državi zavzemata v razmerah enakopravnosti, neodvisnosti in nevmešavanja. Pomen preobrata, ki ga je prinesel poljski oktober, je *Politika* naglasila z besedami, da bodo Jugoslovani med obiskom imeli priložnosti pozdraviti »ljudi, ki so si s svojo dosledno držo zaslužili spoštovanje vseh komunistov, vseh socialistov, vseh poštenih ljudi na

54 AMSZ, Zespól depesz, Beograd, 30. 8. 1957, nr. 10168; Ibid., Beograd, 6. 9. 1957, nr. 10286.

55 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 14, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, s. d., nr. 428246.

56 »Skupna deklaracija«, *Ljudska pravica*, 17. 9. 1957, 1 in 3.

57 AMSZ, Zespól depesz, Beograd, 9. 9. 1957, nr. 19533.

58 AJ, 507. CK ZKJ, II/16, Stenografske beleške o radu VIII. Plenuma CK SKJ, Beograd, 9. 9. 1957, 21, 31.

svetu«. ⁵⁹ Poljski tisk je prav tako poudarjal enotnost poljsko-jugoslovanskih pogledov na pravilnost izgradnje socializma, prilagojenega nacionalnim specifikam, ob tem pa naglaševal avtentičnost poljske izkušnje z argumentom, da je poljska pot v socializmu drugačna od jugoslovanske, čeprav Poljaki upoštevajo določene jugoslovanske vzore. Poljski novinarji so občutek socialistične solidarnosti prenesli tudi na področje mejnega vprašanja in jugoslovanski ter svetovnosti javnosti sporočali, da Poljaki pričakujejo nedvoumno jugoslovansko podporo meji na Odri in Nisi. ⁶⁰

Načrtovano srečanje je razburkalo duhove tudi v zahodnem političnem prostoru, kjer so se pojavili številna ugibanja in špekulacije. Nekateri analitiki so menili, da bo do srečanja prišlo na pobudo in z dovoljenjem Kremlja, medtem ko so drugi trdili, da želita »dva upornika« znotraj socialističnega tabora ustvariti skupno fronto proti Moskvi. Določeni novinarji so ocenjevali, da politične posledice obiska ne bodo neposredne, saj želita obe državi ponuditi previden zgled socialistične solidarnosti, spet drugi so si obetali, da bo obisk postavil temelje novi vzhodnoevropski zunanji politiki, ki bo, če že ne nasprotna, vsaj drugačna od sovjetske. Toda večji del zahodnih analitikov se je strinjal, da je obisk bolj potreben Poljski kot Jugoslaviji, saj Gomulka zaradi zadržanosti vzhodnoevropskih držav do nove poljske usmeritve potrebuje zaveznike izven tabora. Prav tako so bili dokaj enotni v predvidevanjih, da bo jugoslovanski vrh podprl mejo na Odri in Nisi, razlike pa so se pojavljale pri ugibanjih o daljnosežnosti posledic tega dejanja. Določeni novinarji so menili, da bi jugoslovanska podpora Poljski lahko zahodne države spodbudila k sprejetju izjave o nespremenljivosti poljsko-nemške meje, medtem ko so drugi ocenjevali, da bi Titova podpora meji na Odri in Nisi lahko utrla pot uradnemu jugoslovanskemu priznanju NDR. ⁶¹

Jugoslovanska diplomacija je obisku Gomulke in tovarišev namenila veliko pozornost. Na poljsko željo je bila delegacija opredeljena kot partijsko-državna in ne obratno, kot je predlagala jugoslovanska stran, toda kljub temu je bil obisk po navodilu Tita in Rankovića protokolarno obravnavan kot državna delegacija na najvišji ravni. ⁶² Zdi se, da je jugoslovansko vodstvo poljskemu obisku v zadnjem trenutku dalo še večjo težo, kot je bilo sprva predvideno. Po obisku Beograda in Ljubljane se delegacija ni odpravila v Opatijo, kot je bilo načrtovano, ampak na Brione, ki so ponudili priložnost za nadaljevanje pogovorov in intimno druženje med poljskimi in jugoslovanskimi voditelji. ⁶³ Tito je poljski delegaciji delal družbo na celotni poti po Jugoslaviji, kar je bil, kot je zapisal poljski ambasador, primer brez precedensa. Njegovo navdušenje ni bilo neupravičeno, saj Tito ob obisku Hruščova spomladi 1955 in Naserja poleti 1956 svojih gostov ni spremljal ves

59 »Dragi gosti,« *Politika*, 1. 9. 1957, 1. AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, »Pisanje jugoslovanske štampe o poseti poljske delegacije Jugoslaviji (1.–4. 9. 1957).«

60 »Polska delegacja partyjno-rządowa uda się w bm. do Jugosławii,« *Życie Warszawy*, 1.–2. 9. 1957, 1–2. AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, »Pisanje strane štampe o poseti poljske delegacije Jugoslaviji (do 4. 9. 1957, 4.–6. 9. 1957, 6.–7. 9. 1957, 8. 9. 1957, 9. 9. 1957).«

61 AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, »Pisanje strane štampe o poseti poljske delegacije Jugoslaviji (do 4. 9. 1957, 4.–6. 9. 1957, 6.–7. 9. 1957, 8. 9. 1957, 9. 9. 1957).«

62 AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, Beograd, 29. 8. 1957.

63 AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/I-68, Državno-partijska delegacija Poljske u Jugoslaviji, Beograd, 6. 9. 1957.

čas obiska.⁶⁴ Izjemni sprejem je poljska delegacija doživela tudi od jugoslovanske javnosti. Če gre verjeti poročanju jugoslovanskega časopisa, je poljske voditelje v Beogradu pozdravilo okoli 300.000 ljudi, v Zagrebu 250.000, Gomulkovem govoru v ljubljanskem Litostroju pa je prisostvovalo 30.000 poslušalcev.⁶⁵ Kljub verjetnosti, da so številke pretirane, so dovolj visoke, da nedvoumno kažejo na veliko naklonjenost Jugoslovancev poljski delegaciji. Temu pritrjuje poročanje zahodnih medijev, ki so poudarjali spontanost manifestacij in ocenjevali, da je bila množica v Beogradu ob prihodu poljske delegacije večja in bolj navdušena kot ob prihodu Hruščova.⁶⁶

Navdušenje množic voditeljev obeh držav ni navdajalo le z zadovoljstvom, ampak tudi z zaskrbljenostjo nad odzivom Moskve, kar drži zlasti za poljsko stran. Poljsko vodstvo je od samega začetka poskušalo preprečiti, da bi obisk v Jugoslaviji dobil preveliko publiciteto. Tako je sprva nasprotovalo jugoslovanskemu predlogu o povabilu dodatnih poljskih novinarjev v Jugoslavijo, se zavzemalo za čim kasnejšo objavo točnih informacij o prihodu delegacije v medijih obeh držav in poljskemu tisku odredilo »umerjeno« poročanje o obisku.⁶⁷ Nekateri zahodni mediji so predvidevali, da bodo tudi Jugoslovanci z mislijo na Moskvo omejili manifestativni del obiska, kar je do določene mere držalo.⁶⁸ Jugoslovansko vodstvo je idejo, da bi Gomulka nagovoril množico na enem od beograjskih stadionov ali trgov, opustilo, še preden jo je predstavilo poljski strani. Toda hkrati je Tito protokolu naročil, da se poljskim gostom pripravi »zelo dober sprejem«, medtem ko je jugoslovanski tisk po oceni domačih diplomatov »izgubil vso mero« pri poročanju o obisku.⁶⁹

Politični del obiska je potekal v znamenju enotnosti številnih stališč, pa tudi iskanja kompromisov in samoomejevanja v odnosu do Sovjetske zveze. Po vrnitvi na Poljsko je Gomulka sicer poudaril, da je delegacija v Jugoslaviji dosegla vse zastavljene cilje, vendar to ni povsem držalo.⁷⁰ Poljsko zunanje ministrstvo je 6. septembra 1957, štiri dni pred obiskom, poslalo v Beograd predlog o sklenitvi sporazuma o prijateljstvu. Ta je predvideval nadaljnji razvoj medsebojnega gospodarskega in kulturnega sodelovanja ter redna posvetovanja in usklajevanja stališč o različnih mednarodnih vprašanjih.⁷¹ Jugoslovanska vlada je predlog sprejela naklonjeno in informacija o predvidenem podpisu prijateljskega sporazuma je kmalu zaokrožila po poljskih in zahodnih medijih.⁷²

64 AAN, 1354. KC PZPR, XIA-42, Materiały do stosunków polsko-jugosłowiańskich z lat 1956-1970, 16. 10. 1957, 136. *Slovenski poročevalec*, 27. 5. – 4. 6. 1957; 13.–21. 6. 1956.

65 »Izraz globokega prijateljstva«, *Ljudska pravica*, 11. 9. 1957, 1. »Ogled Litostroja«, *Slovenski poročevalec*, 13. 9. 1957, 1. »Na obisku v Zagrebu«, *Slovenski poročevalec*, 15. 9. 1957, 1.

66 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 19, Uajemne političke posete, Oslo, 22. 9. 1957, nr. 420340. Ibid., m. 20, Uajemne političke posete, Rio, 20. 9. 1957, nr. 420524.

67 AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, Beograd, 28. 8. 1957. DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 18, Uajemne političke posete, Beograd, 4. 9. 1957, nr. 419242. Ibid., Beograd, 7. 9. 1957, nr. 419165.

68 AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, »Pisanje strane štampe o poseti poljske delegacije Jugoslaviji (do 4. 9. 1957).«

69 AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, Beograd, 29. 8. 1957. Ibid., 4. 9. 1957. DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 21, Uajemne političke posete, Beograd, 14. 9. 1957, nr. 428288.

70 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 15, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, 28. 9. 1957, nr. 428346.

71 Klavzule o vojaškem zavezništvu, kot v sporazumu o prijateljstvu, ki sta ga državi sklenili leta 1946 in ga je Poljska enostransko razdrla leta 1949, niso bile predvidene. PDD, Varšava, 6. 9. 1957, nr. 199, 641, 642.

72 AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, Beograd, 9. 9. 1957. Ibid., »Pisanje strane štampe o poseti poljske delegacije Jugoslaviji (do 4. 9. 1957).«

Razprava o predlogu sporazuma je zavzela večji del pogovorov v Beogradu, kjer je Tito poudaril, da bi lahko Moskva sporazum razumela napačno, medtem ko je Gomulka opozoril, da je treba utišati na zahodu prisotna pričakovanja, da bo poljsko-jugoslovansko srečanje oslabilo Sovjetsko zvezo. Toda obenem je poljski voditelj sklenitev sporazuma označil za pomemben korak, saj bi ga podpisali dve socialistični državi, od katerih je ena članica Varšavskega pakta. Omenil je tudi možnost, da bi Jugoslavija v prihodnosti lahko podobne dogovore sklenila z drugimi socialističnimi državami. Tito in Kardelj sta bila naklonjena sporazumu s Poljsko, a skeptična glede možnosti, da bi do takšnih dogovorov lahko prišlo z drugimi članicami vzhodnega bloka. Odsotnost teh pa bi, po njunih besedah, zunanjim opazovalcem le potrdila domnevo o oblikovanju posebne poljsko-jugoslovanske osi znotraj socialističnega tabora.⁷³ Razpravo so poljski in jugoslovanski voditelji nadaljevali na Brionih, kjer so prevladali jugoslovanski pomisleki in sporazum nazadnje ni bil sklenjen.⁷⁴

Poljsko vodstvo je s predlogom sporazuma o prijateljstvu želelo Jugoslavijo spodbuditi k bolj aktivnemu sodelovanju z državami socialističnega tabora. Zaradi praznin v virih ni mogoče ugotoviti, ali je ideja o sporazumu zrasla izključno na poljskem zelniku ali so bili Poljaki posredniki sovjetskih načrtov. Medtem ko druge domneve ni mogoče izključiti, v prid prvi govori dejstvo, da je enega od temeljev poljske po Oktobrske zunanje politike tvorilo prepričanje, da lahko posamezna država kljub pripadnosti določenemu bloku širi politične in gospodarske vezi s političnimi entitetami izven njega.⁷⁵ Poglobitev sodelovanja z Jugoslavijo je Poljski predstavljala idealno priložnost za realizacijo nove zunanjepolitične usmeritve. Jugoslovanske analize na drugi strani razkrivajo prepričanje Beograda, da je poljsko vodstvo razumelo izvenblokovski položaj Jugoslavije.⁷⁶ Zato je mogoče sklepati, da Tito in tovariši predloga sporazuma niso dojemali kot sredstva poljskega (ali celo sovjetskega) pritiska za ponovno vključitev v vzhodni blok, temveč kot proaktivno dejanje nove poljske zunanje politike.

Vprašanje, zakaj tega dejanja jugoslovansko vodstvo ni bilo pripravljeno podpreti, ostaja neodgovorjeno. Morda sta prevladala previdnost do Sovjetske zveze in strah pred vtisom oblikovanja poljsko-jugoslovanske osi, kot sta Tito in Kardelj opozarjala med pogovori v Beogradu. Morebiti se jugoslovansko vodstvo ni bilo pripravljeno pravno-formalno vezati na državo Varšavskega pakta in se je želelo tako izogniti ustvarjenju nevarnega precedensa za prihodnost. Mogoče pa je tudi, da jugoslovanska zunanja politika prijateljskih sporazumov zaradi stalinističnega priokusa ni več dojemala kot primerne oblike povezovanja s prijateljskimi državami. Toda čeprav sporazum ni bil sklenjen, jugoslovansko vodstvo poljskega predloga ni v celoti zavrnilo – večina vsebinskih točk, predvidenih v sporazumu, je bila namreč vključena v skupno deklaracijo.⁷⁷

73 AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, Beograd, 11. 9. 1957.

74 Zapisniki brionskih pogovorov niso ohranjeni, zato nadaljnji argumenti poljske in jugoslovanske strani niso znani.

75 AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, »Eventuelne teme za meddržjavne teme razgovore sa Poljacima«; Włodzimierz Borodziej, »Rok 1956 jako cezura w historii polityki zagranicznej PRL«, *Polski Przegląd Dyplomatyczny* 33/5 (2006), 87–91.

76 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 14, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, s. d. nr. 428246.

77 AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/I-68, Državno-partijska delegacija Poljske u Jugoslaviji, Beograd, 16. 9. 1957, 42–50.

Eden od glavnih namenov poljsko-jugoslovanskega srečanja je bil previdno, a odločno poudariti zavezanost obeh držav lastnima potema v socializem. Govori poljskih in jugoslovanskih voditeljev ter skupna deklaracija so izpostavljali pomen uporabe načel marksizma-leninizma ob upoštevanju specifičnih razmer v posameznih državah in družbah. Ob tem so ugotavljali, da različnost oblik in metod gradnje socializma tako teoretično kot praktično prispeva k razvoju mednarodnega delavskega gibanja, za kar je potrebna nenehna medsebojna izmenjava izkušenj. S poudarkom na bilateralni izmenjavi med komunističnimi in delavskimi strankami sta poljski in jugoslovanski vodstvi subtilno oporekali sovjetskim težnjam po medpartijskem posvetovanju, ki so se okrepile pred 40. obletnico oktobrske revolucije.⁷⁸ Govori in deklaracija so naslovili tudi »neumno formulacijo 'nacionalnega komunizma'«, kot se je v pogovorih v Beogradu izrazil Tito, s tem da so poudarjali zavezanost Poljske in Jugoslavije načelom proletarskega internacionalizma.⁷⁹ Obenem so poudarili tudi privrženost obeh vodstev sodelovanju med državami ne glede na njihove družbenopolitične sisteme in politiki, ki temelji na spoštovanju načel suverenosti, neodvisnosti, ozemelske nedotakljivosti, enakopravnosti in nevmešavanja v notranje zadeve drugih držav.⁸⁰

Drobci diplomatskih poročil kažejo, da so poljsko-jugoslovanske razprave obravnavale določena pomembna vprašanja, ki v govorih in deklaraciji niso bila naslovljena.⁸¹ Sodeč po točkah dnevnega reda pogovorov v Beogradu, lahko sklepamo, da so se razprave dotikale medpartijskih odnosov in vloge Sovjetske zveze, jugoslovanskih izkušenj sodelovanja z zahodnimi in drugimi državami ter poljske pobude o nuklearni razorožitvi srednje Evrope.⁸² Govori, jugoslovanski osnutki skupne deklaracije in drobci poročil namigujejo, da je med poljskimi in jugoslovanskimi voditelji prihajalo tudi do razhajanj v določenih stališčih.⁸³ Gomulka je v svojih govorih sovjetski izkušnji izgradnje socializma priznaval vodilno vlogo in tako signaliziral Moskvi, da poljski oktober ostaja v okviru začrtanih kompromisov.⁸⁴ Na drugi strani je Tito v enem od govorov pri priznavanju vodilne vloge Sovjetske zveze šel – po mnenju ameriške diplomacije – dlje kot kdaj prej, a je hkrati provokativno poudaril, da vodilna vloga sovjetskemu vodstvu nalaga predvsem vodilno odgovornost za »pravilne odnose«

78 »S simpatijami spremljamo napore poljskega ljudstva« in »Preporod pristranskega in starega prijateljstva,« *Slovenski poročevalec*, 11. 9. 1957, 1. »Zbližala nas je skupna borba,« *Slovenski poročevalec*, 13. 9. 1957, 2. AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/I-68, Državno-partijska delegacija Poljske u Jugoslaviji, Beograd, 42–50.

79 AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, Beograd, 11. 9. 1957.

80 AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/I-68, Državno-partijska delegacija Poljske u Jugoslaviji, Beograd, 42–50.

81 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 20, Uzajemne političke posete, London, 24. 9. 1957, nr. 420522. Ibid., Ankara, 3. 10. 1957, nr. 421289.

82 V zapisniku se vprašanje razorožitve pojavi pod nazivom »vprašanje Baltika kot morja miru«. Sodeč po opisu točk na dnevnem redu, so poljski predstavniki želeli slišati jugoslovansko mnenje, ali je idejo mogoče preslikati na druga geopolitična področja. Poljski zunanji minister Adam Rapacki je pobudo, ki je kasneje postala znana kot »plan Rapackiege«, predstavil 2. oktobra 1957 na zasedanju OZN. – AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, Beograd, 11. 9. 1957. Več o »planu Rapackiege« David Stefancic, »The Rapacki Plan: A Case Study of European Diplomacy,« *East European Quarterly* 21, št. 4 (1987): 401–12.

83 Poljski osnutki skupne deklaracije niso ohranjeni, zato je sklepanje o dinamiki razhajanj in kompromisov oteženo. DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 18, Uzajemne političke posete, Varšava, 17. 9. 1957, nr. 419978; Ibid., 18. 9. 1957, nr. 419977.

84 »Zbližala nas je skupna borba,« *Slovenski poročevalec*, 13. 9. 1957, 2. »Dnevi nepozabnih vtisov,« *Ljudska pravica*, 16. 9. 1957, 1.

med socialističnimi državami in v mednarodnem delavskem gibanju.⁸⁵ Te formulacije se niso znašle v skupni deklaraciji, v kateri Sovjetska zveza ni bila omenjena. Kompromisno je bil izpostavljen prispevek XX. kongresa k borbi za mir in socializem, medtem ko je bil segment o pomenu samoupravljanja za razvoj socialistične demokracije, ki ga najdemo v jugoslovanskem osnutku, v končni verziji deklaracije izpuščen.⁸⁶ Zdi se, da je jugoslovanska stran svoje želje po poudarjanju potenciala (lastnih) socialističnih alternativ prilagajala poljski previdnosti, vendar omenjeni kompromisi niso obtežili dinamike obiska in medsebojnih odnosov. Ne nazadnje so voditelji obeh držav poudarjali, da so razhajanja sestavni del medsebojnih odnosov, ki jih je treba premostiti z razpravo, ob tem pa poljsko-jugoslovansko prijateljstvo subtilno navajali kot vzor za odnose v delavskem gibanju.⁸⁷

Odzivi na jugoslovansko priznanje poljsko-nemške meje in njegove posledice

Tako poljska kot jugoslovanska stran sta obisk dojemali kot velik uspeh. Jugoslovanski odzivi so poudarjali, da bo srečanje doprineslo k sodelovanju socialističnih držav, temelječem na popolni enakopravnosti, spoštovanju suverenosti in nevmešavanju v notranje zadeve. Kot pomemben dosežek je bila izpostavljena potrditev teze o neizogibnosti različnih poti izgradnje socializma v različnih državah, jugoslovanski tisk pa je v tem oziru poljsko-jugoslovansko deklaracijo postavljaj ob bok beograjski in moskovski. Komentariji so poudarjali tudi dejstvo, da pripadnost Poljske Varšavskemu paktu in Jugoslavije Balkanskemu paktu ni botrovala večjim razlikam pri oceni mednarodne situacije, kar naj bi kazalo na nadaljnje možnosti vključevanja socialističnih držav v različne politično-strateške zveze.⁸⁸ In to je lahko jugoslovansko zunanjo politiko le utrdilo v prepričanju, da je država lahko zvesta ideji socializma, a hkrati povezana v različna zaveznitva, ki odgovarjajo njenim trenutnim potrebam.

Za poljsko stran, njene nacionalne interese in mednarodni položaj je najpomembnejši rezultat obiska predstavljalo uradno jugoslovansko priznanje meje na Odri in Nisi.⁸⁹ Temu zunanjepolitičnemu dosežku so poljski voditelji namenjali največ prostora v svojih izjavah, poljski tisk pa je s številnimi objavami poudarjal, da je Jugoslavija s svojim stališčem naredila pomembno politično potezo v korist poljskih interesov.⁹⁰

85 »Zdravica predsednika Tita,« *Slovenski poročevalec*, 16. 9. 1957, 1.

86 AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, Beograd, 16. 9. 1957, 42–50.

87 AAN, 1354. KC PZPR, XIA-42, Materiały do stosunków polsko-jugosłowiańskich z lat 1956-1970, Varšava, s. d., 49–51. DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 22, Uzajemne polityczne posety, Varšava, 8. 2. 1957, nr. 42971. »Med nami ni nesoglasij,« in »Dnevi nepozabnih vtisov,« *Ljudska pravica*, 16. 9. 1957, 1. »Naučili smo se vas še bolj ceniti in spoštovati,« *Ljudska pravica*, 17. 9. 1957, 1.

88 L. Davičo, »Poljsko-jugoslovenski dogovor,« *Politika*, 17. 9. 1957, 2. J. Smole, »Jugoslovensko-poljska saradnja,« *Borba*, 18. 9. 1957, 3. »Opšti interes,« *Komunist*, 20. 9. 1957, 1. AAN, 1354. KC PZPR, XIA-42, Materiały do stosunków polsko-jugosłowiańskich z lat 1956-1970, 16. 10. 1957, Beograd, 137, 138.

89 AMSZ, 7. Department I, m. 194, Raporty polityczne (Jugosławia), Beograd, 190.

90 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 15, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd 28. 9. 1957, nr. 428346. AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/I-68, Državno-partijska delegacija Poljske u Jugoslaviji, Beograd, 14. 9. 1957, 29, 30.

Vprašanje zahodne meje je za Poljake imelo močan čustveni naboj, zato je priznanje dodatno okrepilo naklonjenost poljske javnosti Jugoslaviji, med prebivalstvom pa so se pojavili komentarji, da je »Jugoslavija najiskrenejša in najzanesljivejša prijateljica Poljske«. ⁹¹ Poljski politični vrh, podobno kot jugoslovanski, je v enotnosti poljsko-jugoslovanskih stališč videl potrditev svoje zunanjepolitične koncepcije o pomenu izvenblokovskega povezovanja. Namestnik poljskega zunanjega ministra Marian Naszkowski je ameriškemu ambasadorju v Varšavi tako zatrdil, da je obisk okrepil poljski položaj v Evropi in hkrati pokazal na realnost teze »o možnosti tesnih odnosov in vzajemnega razumevanja med državami, ki jih vežejo skupne politične koncepcije, a imajo različne pristope do določenih zadev«. ⁹²

Naslednji veliki uspeh obiska je za poljsko stran predstavljalo prepričanje, da je srečanje Jugoslavijo približalo »socialistični družini«. Poljski zunanjepolitični predstavniki in medijski komentarji so izražali upanje, da bo poljsko-jugoslovansko zблиžanje prispevalo tudi k nadaljnji otoplitvi odnosov med Jugoslavijo in drugimi socialističnimi državami. ⁹³ Poudarjanje Poljske kot aktivnega dejavnika v približevanju Jugoslavije vzhodnemu bloku je legitimiralo in konsolidiralo položaj poljskega vodstva tako na notranje- kot zunanjepolitičnem področju. Domačemu prebivalstvu je pooktobrsko Poljsko slikalo kot suvereno in upoštevanja vredno igralko na mednarodnem prizorišču, Moskvi pa pošiljalo znamenja njene zavezanosti h krepitvi enotnosti socialističnih sil. Za dodatno nevtralizacijo negativnih odzivov z vzhoda in domačih staliniističnih glasov je poljsko vodstvo naglaševalo socialistični značaj Jugoslavije. Gomulka je pozitivno govoril o ZKJ in njenih partijskih kadrih ter opozoril na škodo, ki jo je poljski partiji prinesla večletna prekinitev odnosov z jugoslovanskimi tovariši. ⁹⁴ Poljski komunisti so govorili tudi o gospodarskih dosežkih Jugoslavije in koristnosti določenih jugoslovanskih izkušenj, vendar so poudarjali svojo suverenost z opozarjanjem na neizogibnost iskanja lastne poti pri reševanju političnih in gospodarskih problemov. ⁹⁵

Prav tako povedno je tisto, o čemer poljski komunisti niso govorili. Politični vrh ni omenjal delavskega in družbenega samoupravljanja, delavskih svetov, decentralizacije in socialistične demokracije, zaradi česar se je jugoslovanska stran spraševala, ali poljskih tovarišev jugoslovanske rešitve niso prepričale ali molčijo zaradi strahu pred Moskvo. ⁹⁶ Zgovornejši so bili partijski intelektualci. Član ožjega kolegija Inštituta za mednarodno politiko Tomala je poročal, da je bilo Titovo stališče o vlogi Sovjetske

91 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 19, Uajemne političke posete, Varšava, 17. 9. 1957, nr. 420132. Marcin Zaremba, *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm: Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce* (Warszawa: Wydawn. Trio, 2001), 160, 161, 202. Jarząbek, »"W sprawach niemieckich,"« 104.

92 PDD, Varšava, 21. 9. 1957, nr. 211, 676, 677.

93 AMSZ, 7. Department I, m. 194, Raporty polityczne (Jugosławia), Beograd, 196. PDD, Varšava, 21. 9. 1957, nr. 211, 676, 677. DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 19, Uajemne političke posete, Beograd, 20. 9. 1957, nr. 420157. AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, Beograd, 23. 9. 1957.

94 AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/I-68, Državno-partijska delegacija Poljske u Jugoslaviji, Varšava, 3. 10. 1957, 55. DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 15, Politički odnosi Poljska-FNRJ, 28. 9. 1957, Beograd, nr. 428346.

95 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 15, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, 28. 9. 1957, nr. 428346. Ibid., Beograd, 4. 10. 1957, nr. 428387.

96 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 20, Uajemne političke posete, Varšava, 26. 9. 1957, nr. 420649. Ibid., f. 72, m. 15, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, 28. 9. 1957, nr. 428346.

zveze in njenih obveznostih do socialističnega gibanja, ki ga je izrekel v svoji zdravici, opaženo in dobro sprejeto, čeprav tisk o njem ni poročal.⁹⁷ Zadovoljstvo je vzbudila tudi skupna deklaracija, ki je po mnenju Tomale »s svojo vsebino in terminologijo vnesla svežino in predstavlja nekaj popolnoma novega, česar Poljaki, v odnosih z drugimi državami, nismo imeli in nimamo«. ⁹⁸ Vsaj del partijskega članstva je bil torej naklonjen razvoju socialističnih alternativ, ki jih je Poljski prinašala vedno globlja povezanost z Jugoslavijo.

Previdnost se je poljskemu in jugoslovanskemu vodstvu obrestovala in odziv z vzhoda je bil pozitiven, čeprav šibak. Sovjetski predstavniki so bili mnjenja, da se je jugoslovansko vodstvo s skupno deklaracijo v osnovnih vprašanjih približalo socialističnemu taboru, medtem ko so največ navdušenja nad poljsko-jugoslovanskimi stališči pokazali romunski predstavniki.⁹⁹ Vzhodnoevropski tisk je o obisku poročal skopo, s poudarkom na zunanjepolitičnih vprašanjih, ki so kazala na enotnost socialističnega tabora, kar kaže, da so tamkajšnje oblasti želele čim manj opozarjati na obstoj »revizionističnih« poljsko-jugoslovanskih stališč o lastnih poteh v socializmu.¹⁰⁰ Bolj mešane odzive so rezultati obiska vzbudili na zahodu. Jugoslovansko priznanje meje na Odri in Nisi ni izzvalo večjega presenečenja niti posebnih špekulacij, le določeni francoski časopisi so predpostavljali, da bi Tito lahko pospešil zблиževanje med Bonnom in Varšavo.¹⁰¹ Več komentarjev je sprožila skupna deklaracija, ki je pri nekaterih analitičnih, zlasti ameriških in avstrijskih, naletela na razočaranje in spodbudila interpretacijo, da se Jugoslavija vrača v vzhodni blok.¹⁰² Vendar pa se je večji del tujih komentatorjev strinjal, da je srečanje okrepilo neodvisno stališče Poljske, medtem ko je ameriška diplomacija ocenila, da kategorično pritrjevanje Sovjetski zvezi v zunanjepolitičnih vprašanjih Poljski in Jugoslaviji služi za lažje ubiranje lastne poti in širjenje vpliva svojih stališč na druge države socialističnega tabora.¹⁰³ Beograjsko srečanje je torej potrdilo prepričanje nekaterih zahodnih opazovalcev, da sta Poljska in Jugoslavija (delno) samostojni zunanjepolitični entiteti, ki lahko s taktično držo ne le zasledujeta svoje interese, temveč v določeni meri tudi vplivata na dogajanje v socialističnem taboru.

97 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 19, Uajemne političke posete, Varšava, 17. 9. 1957, nr. 420132. AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, Beograd, 23. 9. 1957.

98 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 19, Uajemne političke posete, Varšava, 17. 9. 1957, nr. 420132.

99 AMSZ, Zespól depezs, Beograd, 1. 10. 1957, nr. 11458. PDD, Moskva, 21. 9. 1957, nr. 209, 672. DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 19, Uajemne političke posete, Bukarešta, 17. 9. 1957, nr. 419981.

100 PDD, Moskva, 21. 9. 1957, nr. 209, 672. AJ, 387. KPR, I-3-a/94-5, Poseta delegacije CK Poljske URP, Beograd, 21. 9. 1957. DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 19, Uajemne političke posete, Praga, 19. 9. 1957, nr. 420134. Ibid., f. 72, m. 20, Uajemne političke posete, Peking, 20. 9. 1957, nr. 420647.

101 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 20, Uajemne političke posete, Pariz, 23. 9. 1957, nr. 420523. Ibid., London, 4. 10. 1957, nr. 421222. AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/I-68. Državno-partijska delegacija Poljske u Jugoslaviji, Beograd, 13. 9. 1957, 30.

102 DAMSP PA Poljska, 1957, f. 72, m. 19, Uajemne političke posete, Washington, 19. 9. 1957, nr. 42081. Ibid., Washington, 20. 9. 1957, nr. 420133; Ibid., Dunaj, 21. 9. 1957, nr. 420339.

103 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 19, Uajemne političke posete, Bruselj, 17. 9. 1957, nr. 420217. Ibid., Washington, 20. 9. 1957, nr. 420182. Ibid., f. 72, m. 20, Uajemne političke posete, London, 23. 9. 1957, nr. 420519; NARA II, RG 59, General Records of the Department of State 1955–1959, š. 2616, 648.68/9-2057, Washington, 20. 9. 1957. Ibid., 648.68/9-2157, Beograd, 21. 9. 1957.

Največ razburjenja so rezultati obiska povzročili v zahodnonemškem političnem prostoru. Veleposlanik ZRN v Jugoslaviji Karl-Georg Pfeleiderer je kmalu po napovedi obiska jugoslovanske in poljske predstavnike v Beogradu opozoril, da bi priznanje meje na Odri in Nisi lahko neugodno vplivalo tako na poljske kot jugoslovanske odnose z ZRN.¹⁰⁴ Med obiskom je ponovno posredoval pri obeh straneh z željo, da propoljsko stališče iz Titove zdravice ne bi našlo poti v skupno deklaracijo, a je v pogovoru z jugoslovanskim predstavnikom presenečeno izvedel, da je jugoslovansko priznanje NDR zgolj vprašanje časa.¹⁰⁵ Po objavi deklaracije, v kateri Jugoslavija ni uradno priznala le poljsko-nemške meje na Odri in Nisi, ampak tudi realnost dveh nemških držav, je Bonn veleposlanika Pfeleidererja nemudoma poklical na posvetovanje. Vendar pa je zahodnonemški politični vrh ohranil upanje, da skorajšnje jugoslovansko priznanje NDR ni neobhodno, zato je po diplomatskih kanalih poskušal Jugoslovane prepričati, naj ga nekoliko preložijo. Pooblaščenec ZRN v Washingtonu von Kessel je v pogovoru z jugoslovanskim diplomatom Primožičem zahodnonemško prošnjo podkrepil z argumentom, da bi jugoslovansko priznanje NDR Bonnu otežilo izvajanje vzhodne politike, katerega prvi korak je vzpostavitev odnosov s Poljsko.¹⁰⁶ Toda bilo je prepozno, proces navezave odnosov med Beogradom in Bonnom je bil namreč že v teku. V dneh, ko je v Jugoslaviji gostovala poljska delegacija, je Beograd obiskal tudi namestnik vzhodnonemškega zunanjega ministra in dostavil uradni predlog NDR za vzpostavitev diplomatskih stikov, ki so mu Jugoslovani prikimali.¹⁰⁷

Jugoslovansko vodstvo ni pričakovalo, da jim bo priznanje NDR prineslo popolno prekinitev diplomatskih odnosov z Bonnom, je pa računalo na določene sankcije, zato si je prizadevalo, da bi karseda ublažilo odziv ZRN in njenih zaveznic. Pri tem je upalo na pomoč poljskih tovarišev. Vsebina poljsko-jugoslovanskih razprav z Brionov o nemškem vprašanju ni znana, a sklepamo lahko, da sta obe strani delili mnenje, kako bi jugoslovansko priznanje NDR vplivalo na četverkotnik odnosov med Jugoslavijo, Poljsko in obema Nemčijama, ki ga najdemo v poročilu poljskega zunanjega ministrstva: v primeru jugoslovanskega priznanja NDR, bi vzpostavitev diplomatskih odnosov ZRN s Poljsko, ki je že priznavala NDR, oslabilo položaj ZRN v odnosu do Jugoslavije.¹⁰⁸ Z drugimi besedami, zahodna Nemčija bi težje upravičila sankcije proti Jugoslaviji, če bi imela vzpostavljene diplomatske odnose s Poljsko, ki je prav tako uradno priznavala realnost dveh nemških držav. V skladu s to logiko je jugoslovanska vlada Poljski predlagali skupno akcijo: sočasno z jugoslovanskim priznanjem NDR bi Poljska predlagala ZRN navezavo diplomatskih stikov in tako prehitela zanje

104 AMSZ, Zespól depez, Beograd, 6. 9. 1957, nr. 10286. DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 18, Uajemne političke posete, Beograd, 6. 9. 1957, nr. 419140.

105 AMSZ, Zespól depez, Beograd, 11. 9. 1957, nr. 10655. Maričić, »*Lucky that East Germany*«, 58.

106 PDD, Washington, 10. 10. 1957, nr. 227, 721.

107 Maričić, »*Lucky that East Germany*«, 58. Zaradi sočasne prisotnosti poljskih in vzhodnonemških predstavnikov v Beogradu bi lahko sklepali, da je pri napeljevanju Jugoslavije k priznanju zahodne poljske meje in navezave odnosov s Pankowom šlo za usklajeno akcijo izvajanja pritiska s strani Poljske in NDR, a je to malo verjetno, saj so bili odnosi med državama slabi. Vzhodnonemški komunisti so bili namreč skeptični do pooktobrskih sprememb na Poljskem, poljski predstavniki pa so z jugoslovanskimi diplomati delili svoje nezadovoljstvo z vzhodnonemškimi stališči. – AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/1-60. Razgovor Milatović Moravski, Varšava, 19. 6. 1957, 1. Skobelski, *Polityka PRL*, 49–55.

108 PDD, Varšava, 21. 9. 1957, nr. 208, 668.

neugodne načrte Bonna o navezavi odnosov na nižji ravni.¹⁰⁹ Tito in tovariši so se namreč pragmatično zavedali, da skupna jugoslovansko-poljska akcija ne bi samo ublažila odziva ZRN, pač pa bi v mednarodni skupnosti hkrati ustvarila vtis, da gre za prvi korak k mirni rešitvi nemškega vprašanja.

Toda jugoslovanski politični vrh se je zmotil »v oceni razvoja odnosov med Poljsko in ZRN«, kot je poročal jugoslovanski ambasador v Varšavi Milorad Milatović.¹¹⁰ Namestnik poljskega zunanjega ministra Naszkowski mu je sicer zagotovil, da bo predlog o skupni akciji posredoval vladi, vendar je obenem izrazil mnenje, da je za Poljsko neugoden. Poljska diplomacija namreč ni verjela, da je ZRN dejansko pripravljena na normalizacijo diplomatskih odnosov z Varšavo, zato se je bala zavrnitve Bonna in posledic, ki bi jih takšen fiasko imel na občutljivo domače javno mnenje.¹¹¹ Hkrati je bila prepričana, da je čas na njihovi strani, zlasti pri vprašanju meje na Odri in Nisi, zato ni nameravala pritiskati na ZRN za vzpostavitev političnih odnosov.¹¹² Jugoslavija je torej v soočanju s posledicami svojega manevriranja med blokoma ostala sama. Kljub neuspehu pa jugoslovanski predlog Poljski kaže na visoko stopnjo zaupanja med državama in hkrati opozarja na meje poljsko-jugoslovanskega prijateljstva, ki jih je na eni strani risala geopolitika s Sovjetsko zvezo na čelu, na drugi pa nacionalni interesi, ki sta jim obe državi dajali nesporno prednost.

Jugoslavija je s priznanjem NDR od vseh vpletenih izgubila največ.¹¹³ Jugoslovanski veleposlanik v Moskvi Veljko Mićunović je ugotavljal, da so zahodni predstavniki v stikih z jugoslovanskimi diplomati nenadoma postali bolj zadržani, medtem ko sovjetski predstavniki niso kazali nič večje odprtosti. Hruščov jugoslovanski odločitvi ni pripisal posebnega pomena – po Mićunovićevem mnenju se mu je zdela samoumevna. Prav tako se jugoslovanski ambasador v Moskvi ni mogel znebiti občutka, da so bili Sovjetska zveza in njeni sateliti po tistem zadovoljni z zahodnonemško odločitvijo o uveljavitvi Hallsteinove doktrine.¹¹⁴ Vzhodnoevropski tisk jo je namreč s pridom izkoristil za napad na ZRN in zahod, jugoslovansko potezo pa interpretiral predvsem kot naslednji korak približevanja sovjetskemu taboru.¹¹⁵ Izjema je bila Poljska. Poljski tisk je vestno objavljajl izjave jugoslovanskega političnega vrha in komentarje glavnih jugoslovanskih časopisov. Izšlo je več avtorskih uvodnikov, ki so dejanje ZRN brezkompromisno obsojali, jugoslovanski potezi pa za razliko od preostalih satelitov pomen pripisovali zlasti z vidika prispevka k evropski varnosti, ohranjanju miru in širokemu mednarodnemu sodelovanju.¹¹⁶ Poljsko zunanje ministrstvo je zahodnonemško odločitev o prekinutvi odnosov z Jugoslavijo označilo za »dejanje politike s pozicije sile« in

109 AAN, 1354. KC PZPR, XIA-42, Materiały do stosunków polsko-jugosłowiańskich z lat 1956–1970, Varšava, 10. 10. 1957, 132–3. DAMSP, SP, Poljska, 1957, f. 1, m. 1, 5. 10. 1957, nr. 238.

110 AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/I-69, Pogovor sa Naškovskim, Varšava, 10. 10. 1957, 1.

111 AAN, 1354. KC PZPR, XIA-42, Materiały do stosunków polsko-jugosłowiańskich z lat 1956–1970, Varšava, 10. 10. 1957, 132, 133.

112 Jarząbek, »"W sprawach niemieckich,"« 110.

113 Maričić, »*Lucky that East Germany*,« 75.

114 Mićunović, *Moskovske godine*, 355–57.

115 AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/I-71, Razgovor Božović Pjetrušinski, Beograd, 30. 10. 1957, 1, 2.

116 »Jugosławia–Niemcy,« *Życie Warszawy*, 17. 9. 1957, 2. »Nierozumny i niebezpieczny krok,« *Życie Warszawy*, 20.–21. 9. 1957, 1. AJ, 507. CK SKJ, IX. 101/I-71, Razgovor Božović Pjetrušinski, Beograd, 30. 10. 1957, 1, 2.

dodalo, da bo »Poljska politiko vlade ZRN še naprej ocenjevala na osnovi dejanj, ne deklaracij o t. i. novi vzhodni politiki«. ¹¹⁷ Jugoslovanska diplomacija je poljski odziv sprejela z zadovoljstvom in ga označila za »jasno, utemeljeno in odprto podporo stališču Jugoslavije«. ¹¹⁸

Poljska podpora Jugoslaviji ob uveljavitvi Hallsteinove doktrine, tako drugačna od medlega odziva drugih pripadnic sovjetskega tabora, je dodatno utrdila odnose med državama. Medtem ko je konec oktobra 1957 med Jugoslavijo, Sovjetsko zvezo in njenimi sateliti prišlo do ponovne zaostritve odnosov, saj Jugoslovani ob 40. obletnici oktobrske revolucije niso hoteli podpisati deklaracije, ki je priznala ideološki primat Moskve, se je sodelovanje med Varšavo in Beogradom še naprej krepilo. ¹¹⁹ Gomulka je dejstvo, da Jugoslavija ni podpisala deklaracije, na partijskih sestankih stoično pojasnjeval z besedami, da se komunistične partije o vseh vprašanih pač ne morajo strinjati, in hkrati poudarjal, da to »ne spremeni dejstva, da Jugoslavija pripada družini socialističnih držav«. ¹²⁰ Določeni poljski komunisti so bili bolj neposredni in so v internih pogovorih z jugoslovanskimi predstavniki izrazili razumevanje in podporo jugoslovanski odločitvi. ¹²¹ Poljski tisk je še naprej objektivno in obširno poročal o jugoslovanskem družbenopolitičnem, gospodarskem in kulturnem življenju, s poudarkom na vsebinah, relevantnih za poljske notranje probleme. Obisk poljske delegacije v Jugoslaviji je okrepil tudi željo Poljakov po neposrednem sodelovanju z Jugoslovani – na jugoslovansko ambasado v Varšavi so se dnevno obračale razne ustanove, podjetja in lokalne organizacije, ki so želele najti partnerje v Jugoslaviji in vzajemno izmenjati obiske in izkušnje. ¹²² Po uveljavitvi Hallsteinove doktrine je poljsko in jugoslovansko zunanjo politiko družilo tudi skupno opozarjanje na zahodnonemški revizionizem in militarizem, nespravljen odnos ZRN do obeh držav pa jima je služil kot dokaz, da Bonn ne vlaga zadostnega truda v izboljšanje mednarodnih odnosov. ¹²³

Skupne izkušnje, interesi in identifikacije so torej krepili politične in transnacionalne vezi med Poljsko in Jugoslavijo ter med državama ustvarili dolgoročno partnerstvo, ki je preživelo tudi ponoven ideološki prelom med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo spomladi 1958. ¹²⁴ Tedaj so poljski komunisti kot edini v vzhodnem bloku z Jugoslavijo pretrgli le partijske stike, medtem ko se je sodelovanje na drugih ravneh države in družbe nadaljevalo. Poljski in Jugoslaviji je torej v medsebojnih odnosih uspelo uveljaviti svoja tedanja zunanjepolitična načela, ki so zagovarjala sodelovanje med državami ne glede na razlike v družbenopolitični ureditvi in pripadnosti različnim blokom. Njun

117 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 15, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, 25. 10. 1957, nr. 428472.

118 AMSZ, 7. Department I, m. 189, Notatki z rozmów w MSZ z przedstawicielami ambasady Jugosławii w Warszawie, Varšava, 23. 10. 1957, 100.

119 Rajak, *Yugoslavia and the Soviet Union*, 202.

120 DAMSP, PA, Poljska, 1957, f. 72, m. 15, Politički odnosi Poljska-FNRJ, Beograd, 6. 12. 1957, nr. 428655.

121 DAMSP, PA, Poljska, 1958, f. 90, m. 4, Politička pitanja, Beograd, s. d., nr. 431333.

122 DAMSP, PA, Poljska, 1958, f. 90, m. 4, Politička pitanja, Beograd, s. d., nr. 431333.

123 AMSZ, 7. Department I, m. 194, Raporty polityczne (Jugosławia), Beograd, s. d., 190. Jarząbek, »W poszukiwaniu porozumienia«, 215.

124 Zveza komunistov Jugoslavije je 22. aprila 1958 na VII. kongresu sprejela nov program, ki ga je Moskva z zavezniki označila kot revizionističnega. – Jože Pirjevec, *Jugoslavija: Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije* (Koper: Lipa, 1995), 233.

zgled je dolgoročno dobil tudi potrditev Moskve. V zgodnjih šestdesetih, ko je med Jugoslavijo in sovjetskim taborom prišlo do ponovne odjuge, so poljsko-jugoslovanski odnosi obveljali kot primer dobre prakse in predstavljali vzor drugim vzhodnoevropskim državam pri normalizaciji stikov z Jugoslavijo.¹²⁵

Sklep

Jugoslovansko priznanje meje na Odri in Nisi je treba obravnavati tako v kontekstu politične odjuge med Beogradom in Moskvo kot tesnega poljsko-jugoslovanskega sodelovanja po poljskem oktobru. Priznanje je sovpadlo z otoplitvijo jugoslovansko-sovjetskih odnosov in posledično navezavo diplomatskih stikov med Beogradom in Pankowom, vendar ni bilo nujno zgolj njena posledica. Domnevamo lahko, da bi Jugoslavija stalen značaj zahodne poljske meje uradno podprla tudi v drugačnih okoliščinah. Priznanje meje na Odri in Nisi je jugoslovanskim voditeljem na eni strani nudilo možnost za izboljšanje odnosov z Moskvo, saj je predstavljalo korak k sovjetski koncepciji o realnosti dveh nemških držav. Na drugi strani pa jim je omogočilo, da izkažejo naklonjenost poljskim reformnim silam. Jugoslovanski komunisti so se namreč zavedali, da z aktivno podporo pooktobrske politike Gomulke in tovarišev krepijo tudi progresivne sile znotraj socialističnega tabora, s tem pa lastni položaj v mednarodnem delavskem gibanju. Jugoslovansko priznanje meje na Odri in Nisi je za poljsko vodstvo predstavljalo velik uspeh, ne samo zaradi podpore sami razmejitvi, temveč tudi zaradi možnosti, da Poljsko prikaže kot pomemben dejavnik v približevanju Jugoslavije socialističnemu taboru. Tako so poljski komunisti pred Moskvo potrdili svojo pripadnost vzhodnemu bloku, pred domačo javnostjo pa dokazali zavezanost pooktobrske politike izpolnjevanju nacionalnih interesov.

Jugoslovansko priznanje meje na Odri in Nisi je bilo najbolj izpostavljen rezultat obiska poljske delegacije v Jugoslaviji septembra 1957, a še zdaleč ne edini. Eden od glavnih namenov poljsko-jugoslovanskega srečanja je bil odločno, a previdno poudariti zavezanost obeh držav lastnima potema v socializmu in načelom enakopravnosti ter suverenosti v mednarodnih odnosih. Pogovori so potekali v znamenju enotnosti številnih stališč, a tudi iskanja kompromisov in samoomejevanja v odnosu do Sovjetske zveze. Dejstvo, da so tako vzhodni kot zahodni opazovalci izid obiska sprejeli z relativnim zadovoljstvom, kaže na politično spretnost voditeljev obeh držav. Sovjetski zvezi so zagotovili, da v dovoljšni meri priznavajo pomen njenih socialističnih zgledov in sledijo zunanjepolitični liniji Kremlja, medtem ko so zahodnim državam nakazali, da lahko s svojimi socialističnimi alternativami do določene mere vplivajo na razvoj v socialističnem taboru. Poljski in jugoslovanski komunisti so v medsebojnih pogovorih vzajemno potrdili tudi lastne politične koncepcije – pomen bilateralnega sodelovanja

125 AMSZ, 7. Department I, f. 25/68, m. 4, »Materiały informacyjne o SFRJ i stosunkach polsko-jugosłowiańskich, przygotowane w związku z wizytą Prezydenty Tito w Polsce,« Varšava, 20. 6. 1964, 76–80.

in izmenjave izkušenj, iskanja lastnih socialističnih rešitev ter političnega in gospodarskega povezovanja z državami, ne glede na pripadnost kateremu od blokov.

Medsebojno sodelovanje je obema državam nudilo priložnost za realizacijo omenjenih koncepcij, zato se je po septembru 1957 še naprej krepilo. Jugoslovansko priznanje meje na Odri in Nisi ter kasnejša poljska podpora Jugoslaviji po navezavi diplomatskih stikov z NDR sta – kljub poljski zavrnitvi skupne akcije – povečala zaupanje med državama in hkrati poglobila poznavanje medsebojnega *modus operandi*, saj sta jasno poudarila, kje so notranje- in zunanjepolitične omejitve posamezne države. In kar je morda najpomembnejše, pooktobrsko poljsko-jugoslovansko sodelovanje, ki je temeljilo na skupnih preteklih izkušnjah in podobni viziji socialistične prihodnosti, je omogočilo, da je meddržavno in transnacionalno povezovanje med Poljaki in Jugoslovani preseglo prihodnje partijsko-ideološke spore.

Viri in literatura

Arhivski viri

- AAN – Archiwum Akt Nowych, Varšava:
 - 1354. Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie.
- AJ – Arhiv Jugoslavije, Beograd:
 - 145. Savez studenata Jugoslavije.
 - 507. Savez komunista Jugoslavije, Komisija za međunarodne odnose i veze, Poljska.
 - 837. Kabinet Predsednika Republike.
- AMSZ – Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczpospolitej Polski, Varšava:
 - 7. Department I, akta za leta 1949–1960.
 - 21. Department prasy i informacji, akta za leta 1946–1963.
 - Zespół depeš, 1957.
- DAMSP – Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd:
 - Politička arhiva – strogo poverljivo, Poljska, 1957.
 - Politička arhiva, Poljska, 1956–1958.
 - Politička arhiva, Sjedinjene Američke Države, 1957.

Časopisi

- *Borba*, 1957.
- *Komunist*, 1957.
- *Ljudska pravica*, 1957.
- *Politika*, 1957.
- *Slovenski poročevalec*, 1957.
- *Trybuna Robotnicza*, 1957.
- *Życie Warszawy*, 1957.

Literatura

- Baer, Friederike. *Zwischen Anlehnung und Abgrenzung. Die Jugoslawienpolitik der DDR 1946 bis 1968*. Köln: Böhlau, 2009.
- Berenskoetter, Felix in Yuri van Hoef. »Friendship and Foreign Policy.« V: William R. Thompson (ur.). *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Borodziej, Włodzimierz. »Rok 1956 jako cezura w historii polityki zagranicznej PRL.« *Polski Przegląd Dyplomatyczny* 33, št. 5 (2006): 75–91.
- Cvetković, Vladimir Lj. »Poljska 1956–1958: Kako su je videli i doživeli Jugosloveni.« V: Momčilo Pavlović et al. (ur.). *Jugoslovensko-poljski odnosi u XX. veku*, 267–84. Beograd: Institut za savremenu istoriju Srbije, 2015.
- Friszke, Andrzej. »Polski Październik 1956 z perspektywy pięćdziesięciolecia.« *Polski Przegląd Dyplomatyczny* 32, št. 4 (2006): 95–114.
- Garton Ash, Timothy. *In Europe's Name: Germany and the Divided Continent*. New York: Vintage Books, 1994.
- Go, Julian in George Lawson. »Introduction.« V: Go, Julian in George Lawson (ur.). *Global Historical Sociology*, 1–34. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Ivanović, Vladimir. *Jugoslavija i SR Nemačka, 1967–1973: Između ideologije i pragmatizma*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2009.
- Jarzabek, Wanda. »"W sprawach niemieckich nasz głos musi mieć swą wagę..." Problem niemiecki w polskiej polityce zagranicznej od października 1956 r. do rozpoczęcia tzw. drugiego kryzysu berlińskiego w listopadzie 1958 r.« *Dzieje Najnowsze* 33, št. 2 (2001): 103–29.
- Jarzabek, Wanda. »W poszukiwaniu porozumienia z Republiką Federalną Niemiec – tajne rozmowy z Albrechtem von Kesselem w Waszyngtonie w 1957 roku.« V: Barcz, Jan et al. (ur.). *Rozmowy polsko-niemieckie*, 203–15. Varšava: Instytut Studiów Politycznych PAN, 2000.
- Jarzabek, Wanda. *Polska Rzeczpospolita Ludowa wobec polityki wschodniej Republiki Federalnej Niemiec w latach 1966–1976*. Varšava: Instytut Studiów Politycznych PAN, 2011.
- Klomp, Jasper. *The relations between Yugoslavia and the German Democratic Republic from 1968 until 1990: doktorska disertacija*. Univerza v Ljubljani, 2020.
- Kochanowski, Jerzy. *Rewolucja międzypaździernikowa: Polska 1956–1957*. Krakow: Znak Horyzont, 2017.
- Machcewicz Paweł. *Rebellious Satellite: Poland, 1956*. Washington D.C., Stanford Calif.: Woodrow Wilson Center Press, Stanford University Press, 2009.
- Maričić, Alan. »Lucky that East Germany also exists«: *Yugoslavia between the Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic (1955–1968): doktorska disertacija*. University of Waterloo, 2019.
- Nečak, Dušan. *Hallsteinova doktrina in Jugoslavija. Tito med Zvezno republiko Nemčijo in Nemško demokratično republiko*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002.
- Nečak, Dušan. »Ostpolitik« Willyja Brandta in Jugoslavija (1963–1969). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.
- Oelsner, Andrea in Simon Koschut. »A Framework for the Study of International Friendship.« V: Koschut, Simon in Andrea Oelsner (ur.). *Friendship and International Relations*, 3–31. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014.
- Pirjevec, Jože. *Jugoslavija: Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Lipa, 1995.
- Rajak, Svetozar. *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War: Reconciliation, Comradeship, Confrontation, 1953–57*. London, New York: Routledge, 2011.
- Sasanka, Paweł. »'Czy pójdziemy drogą jugosłowiańską?' Fascynacja jugosłowiańskim modelem ustrojowym i narodziny idei rad robotniczych w Polsce w 1956 r.« *Przegląd historyczny* 122, št. 3 (2021): 699–734.

- Skobelski, Robert. *Polityka PRL wobec państw socjalistycznych w latach 1956–1970: Współpraca – napięcia – konflikty*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2010.
- Sowa, Andrzej Leon. *Historia polityczna Polski, 1944–1991*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2011.
- Stefancic, David. »The Rapacki Plan: A Case Study of European Diplomacy.« *East European Quarterly* 21, št. 4 (1987): 401–12.
- Theurer, Marc Christian. *Bonn, Belgrad, Ost-Berlin: die Beziehungen der beiden deutschen Staaten zu Jugoslawien im Vergleich, 1957–1968*. Berlin: Logos-Verlag, 2008.
- Zaremba, Marcin. *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm: Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce*. Warszawa: Wydawn. Trio, 2001.

Objavljeni viri in spomini

- Mićunović, Veljko. *Moskovske godine: 1956–1958*. Zagreb: Liber, 1977.
- Ruchniewicz, Krzysztof in Tadeusz Szumowski. *Polskie dokumenty dyplomatyczne, 1957*. Varšava: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2006.

Maja Lukanc

“YUGOSLAV BORDERS ARE IN THE BALTIC, AND POLISH BORDERS ARE IN THE ADRIATIC”: YUGOSLAVIA, POLAND, AND THE YUGOSLAV RECOGNITION OF THE ODER-NEISSE LINE

SUMMARY

After the political shifts during the Polish October, Yugoslavia and Poland developed a special relationship based on pursuing their distinct paths to socialism and the principles of equality and sovereignty within the international labour movement. Leaders from both countries recognised that by cooperating and exchanging experiences, they could more effectively advance their own as well as shared interests within the limits imposed by national and geopolitical constraints. Yugoslavia's recognition of the Oder-Neisse line should therefore be interpreted both in the context of the close Polish-Yugoslav cooperation following the Polish October and the broader thaw in the relations between Belgrade and Moscow after Tito and Khrushchev's meeting in Bucharest in August 1957.

On the one hand, Yugoslavia's official support for Poland's western border offered its leaders an opportunity to improve relations with Moscow, aligning with the Soviet conception of the reality of two German states. On the other hand, it allowed them to express solidarity with the Polish reformist forces. Yugoslav communists understood that by actively endorsing Gomułka's post-October policies, they were also bolstering

the progressive elements within the socialist camp and thereby enhancing their standing in the international labour movement. Yugoslavia's recognition of the Oder-Neisse line was a significant achievement for the Polish leadership, not only in terms of backing the territorial demarcation itself but also because of the opportunity to portray Poland as a key player in bringing Yugoslavia closer to the socialist bloc. In doing so, the Polish communists reaffirmed their loyalty to Moscow while demonstrating to their domestic public that the post-October policies were firmly committed to advancing the Polish national interests.

Yugoslavia's recognition of Poland's western border was the most notable but not the only outcome of the Polish delegation's visit to Yugoslavia in September 1957. The meeting aimed to reaffirm both nations' commitment to pursuing their distinct paths to socialism and upholding the principles of equality and sovereignty in international relations. Discussions showed strong alignment on many issues while balancing compromise and restraint, particularly with respect to the Soviet Union. The fact that both the Eastern and Western observers were relatively satisfied with the visit's outcomes attests to the political skill of both countries' leaders. They assured the Soviet Union of their recognition of its socialist experiences and foreign policy while signalling to the West their capacity to influence the socialist bloc's developments with their own alternatives. In their discussions, the Polish and Yugoslav communists also reaffirmed their political principles: the importance of bilateral cooperation and experience exchange; pursuing independent socialist solutions; and integrating politically and economically with countries regardless of their bloc affiliation.

Mutual cooperation allowed both countries to implement and advance their shared concepts, leading to even stronger ties after September 1957. The Yugoslav recognition of the Oder-Neisse line and the Polish support during the Federal Republic of Germany's diplomatic break with Yugoslavia enhanced the mutual trust between the two countries and deepened their understanding of each other's internal and foreign policy constraints. Most importantly, the post-October Polish-Yugoslav cooperation, grounded in shared experiences and a similar vision of a socialist future, facilitated inter-state and transnational integration between Poles and Yugoslavs that transcended future ideological disputes.